

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Н.В. Горло

ПОЛІТИЧНА СФЕРА СУСПІЛЬСТВА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
до семінарських занять та індивідуальної роботи для студентів
факультету соціології та управління
напряму підготовки “Політологія”

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол №
від “__” _____ 2011 р.

Запоріжжя
2011

УДК: 32.001(075.8)

ББК: Ф0я73

Г 695

Горло Н.В. Політична сфера суспільства: Навчально-методичний посібник до семінарських занять та індивідуальної роботи для студентів факультету соціології та управління напряму підготовки “Політологія”. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – 72 с.

Навчально-методичний посібник містить теми і плани семінарських занять, перелік ключових понять до тем, теми рефератів, питання для самоконтролю, питання для дискусії, тести, перелік літератури, методичні рекомендації для студентів з підготовки до семінарських занять, а також методичні вказівки щодо організації індивідуальної роботи студентів з курсу “Політична сфера суспільства”.

Призначений для студентів I курсу факультету соціології та управління (напряму підготовки “Політологія”).

Рецензент *С.І. Кальцева*

Відповідальний за випуск *Н.В. Горло*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ	6
<u>Семінарське заняття 1.</u> Політична сфера як системне утворення.....	8
<u>Семінарське заняття 2.</u> Держава як основний інститут політичної системи.....	12
<u>Семінарське заняття 3.</u> Політичні режими.....	16
<u>Семінарське заняття 4.</u> Політичні партії та групи інтересів.....	21
<u>Семінарське заняття 5.</u> Політичне лідерство у сучасному світі.....	25
<u>Семінарське заняття 6.</u> Соціально-політичні конфлікти	29
<u>Семінарське заняття 7.</u> Розвиток сучасних міжнародних відносин..	34
<u>Семінарське заняття 8.</u> Сутність глобалізаційних процесів	39
ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ	44
ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ	48
СХЕМИ ТА ТАБЛИЦІ ДО КУРСУ	50
Модель політичної системи Д. Істона.....	50
Співвідношення громадянського суспільства і держави в умовах різних політичних режимів	51
Типологія партійних систем (за Дж. Сарторі)	52
Моделі розвитку політичного конфлікту.....	54
Основні групи глобальних проблем сучасного світу	55
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	56
ДОДАТОК А.....	62
ДОДАТОК Б	65
ЛІТЕРАТУРА	69
ВІДПОВІДІ НА ТЕСТИ	71

ВСТУП

Політична сфера є невід'ємною частиною суспільства. Жити у суспільстві і бути вільним від політики неможливо, тому кожна людина повинна мати певні знання про політику, що допоможе їй краще орієнтуватися у політичних процесах. Тим більше важливо сформувати систему політичних знань у студентів-політологів, які у майбутньому будуть перетворювати політичну дійсність. Базові знання щодо політичної сфери студенти можуть отримати у процесі вивчення навчальної дисципліни “Політична сфера суспільства”, яка належить до варіативних дисциплін, що викладаються для студентів спеціальності “Політологія”, спеціалізації “Політичний менеджмент і реклама”.

Курс “Політична сфера суспільства” є важливою складовою частиною вивчення політичної науки. Дана дисципліна, спираючись на системний підхід, розширює знання студентів про політичну сферу як підсистему суспільства, яка є автономною, але не ізольованою від інших підсистем суспільства – економічної, соціальної та духовної, а також формує у них знання про політичну сферу як системне утворення, що складається з різних елементів: політичних інститутів, політичних відносин, правових норм, політичної культури і свідомості. Дисципліна передбачає детальне вивчення кожного елемента політичної системи, його структури і функцій.

У рамках курсу акцентується увага на особливостях функціонування політичної сфери на сучасному етапі розвитку суспільства, що допоможе студентам поглибити власні знання про світ політичного і сформувати у них навички аналізу гостроактуальних політичних проблем.

Актуальність вивчення дисципліни на першому курсі полягає у тому, щоб допомогти студентам ознайомитися з основними категоріями політичної науки, оволодіти систематизованими знаннями про політичну сферу суспільства, і таким чином сформувати у них базу знань, необхідну для подальшого успішного засвоєння матеріалу інших профільних дисциплін.

Мета курсу – проаналізувати структуру політичної сфери суспільства через призму системного підходу і визначити особливості функціонування політичної сфери на сучасному етапі розвитку суспільства.

У процесі реалізації мети у студентів формується цілісна система знань і навиків.

У результаті вивчення курсу студенти повинні знати:

1. Понятійно-категоріальний апарат дисципліни;
2. Теоретико-методологічні підходи до аналізу сучасних проблем політичного життя;
3. Сутність і структуру політичної сфери як сукупності інститутів і впорядкованих відносин, яка таким чином виступає як системне утворення;
4. Особливості функціонування політичних інститутів на сучасному етапі розвитку;
5. Соціальні засади сучасної політики, пов'язані з функціонуванням інституту політичного лідерства та розгортанням соціально-політичних конфліктів;
6. Зміст міжнародних процесів, що відбуваються у сучасній політичній сфері.

У результаті вивчення курсу студенти повинні вміти:

1. З'ясувати особливості трансформації функцій інститутів політичної системи на сучасному етапі;
2. Визначати актуальні проблеми розвитку політичної сфери суспільства на сучасному етапі;
3. Самостійно аналізувати політичні явища і процеси;
4. Прогнозувати наслідки процесів, що відбуваються у політичній сфері: глобалізації, політичних конфліктів тощо.

Курс “Політична сфера суспільства” пов'язаний з такими суспільними дисциплінами, як філософія, історія, соціологія, правознавство, вступ до історії сучасних цивілізацій та з цілим комплексом політичних наук: загальна теорія політики, міжнародні відносини, елітологія, партологія та ін. З-поміж дисциплін, що викладаються на першому курсі, простежується тісний зв'язок з курсом “Вступ до спеціальності”.

Дана дисципліна актуальна для студентів спеціалізації “Політичний менеджмент і реклама”, які поглиблюють власні теоретичні знання про політичну сферу суспільства, а у подальшій практичній діяльності можуть керувати рухом політичних процесів до визначеної мети.

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ

№ теми	Теми лекцій, види інших аудиторних занять та самостійної роботи	Обсяг, годин
Модуль 1 ПОЛІТИЧНА СФЕРА ЯК СИСТЕМНЕ УТВОРЕННЯ. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА		
1	Тема 1. <i>Поняття політичної сфери.</i> <i>Характеристика сучасного суспільства.</i> Лекції: Лабораторні заняття: Практичні заняття: Самостійна робота:	2 3
2	Тема 2. <i>Політична сфера як системне</i> <i>утворення.</i> Лекції: Лабораторні заняття: Практичні заняття: Самостійна робота:	2 ... 2 3
3	Тема 3. <i>Держава як основний інститут</i> <i>політичної системи.</i> Лекції: Лабораторні заняття: Практичні заняття: Самостійна робота:	2 ... 4 3
4	Тема 4. <i>Політичні партії та групи</i> <i>інтересів.</i> Лекції: Лабораторні заняття: Практичні заняття: Самостійна робота:	2 ... 2 3

<p style="text-align: center;">Модуль 2 СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ. МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕСИ У ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ</p>		
5	<p>Тема 1. <i>Політичне лідерство у сучасному світі.</i> Лекції Лабораторні заняття: Практичні заняття: Самостійна робота:</p>	<p>2 ... 2 3</p>
6	<p>Тема 2. <i>Соціально-політичні конфлікти.</i> Лекції: Лабораторні заняття: Практичні заняття: Самостійна робота:</p>	<p>2 ... 2 3</p>
7	<p>Тема 3. <i>Розвиток сучасних міжнародних відносин.</i> Лекції: Лабораторні заняття: Практичні заняття: Самостійна робота:</p>	<p>2 ... 2 3</p>
8	<p>Тема 4. <i>Сутність глобалізаційних процесів.</i> Лекції: Лабораторні заняття: Практичні заняття: Самостійна робота:</p>	<p>2 ... 2 4</p>

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

МОДУЛЬ 1

ПОЛІТИЧНА СФЕРА ЯК СИСТЕМНЕ УТВОРЕННЯ. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Семінарське заняття 1. Політична сфера як системне утворення (2 год.)

План

1. Місце політичної сфери у структурі суспільства.
2. Значення системного підходу у дослідженні політики.
3. Сутність і структура політичної системи.
4. Функції політичної системи.
5. Типологія політичних систем.

 Ключові поняття: політика, політична влада, політична система, політичний інститут.

Методичні вказівки

Метою даного семінарського заняття є формування у студентів уявлень про політичну сферу сучасного суспільства як системне утворення. Для початку студенти повинні актуалізувати знання з курсу „Вступ до спеціальності” і визначити сутність політики. Далі потрібно розкрити сутність політичної сфери суспільства, визначивши за її основну характеристику наявність відносин з приводу здобуття, утримання та реалізації політичної влади. Студенти повинні показати, що політична сфера – один з елементів суспільства поряд з економічною, соціальною, духовними сферами, який з ними тісно взаємодіє.

При підготовці до другого питання студентам слід стисло розкрити сутність інституціонального підходу, який панував у політичній науці з часу її появи (друга половина XIX ст.) і до середини XX ст., визначити його сильні і слабкі сторони. Потрібно висвітлити питання про значення системного підходу у природничих та соціологічних науках і актуальність його впровадження у політичні дослідження. Необхідно зупинитися на характеристиці теорії політичної системи Д. Істона, який виступив засновником

системного підходу у політології, та Г. Алмонда, на основі чого розкрити значення системного підходу для вивчення політичної сфери суспільства. Модель політичної системи Д. Істона наведена у Схемі 1 (с. 50).

У третьому питанні потрібно дати визначення поняття „політична система” і охарактеризувати її структурні елементи: інституціональну, нормативну, функціональну, комунікативну, духовно-ідеологічну підсистеми. Аналізуючи інституціональну підсистему, необхідно визначити зміст поняття „політичний інститут” і навести типологію політичних інститутів: власне політичні, невласне політичні і неполітичні. До кожного типу інститутів потрібно наводити приклади.

Четверте питання передбачає докладний розгляд внутрішніх та зовнішніх функцій політичної системи. Слід пам’ятати, що внутрішні функції регулюють відносини всередині політичної системи, а зовнішні виконуються у рамках всього суспільства і регулюють процеси, що відбуваються в інших підсистемах суспільства.

У п’ятому питанні типологію політичних систем потрібно здійснювати за декількома критеріями: характер взаємодії з зовнішнім середовищем (відкриті і закриті), тип політичного режиму (демократичні, авторитарні, тоталітарні), тип політичної культури і характер розподілу політичних ролей у суспільстві (за Г. Алмондом – англо-американський, європейсько-континентальний, доіндустріальний, тоталітарний типи).

На основі вивчення теоретичного матеріалу студенти повинні назвати елементи політичної системи України і визначити, до якого типу політичних систем відноситься політична система нашої країни. Проблемна ситуація семінару полягає у розв’язанні питання: які функції політичної системи України є найменш розвиненими? Яких заходів треба вжити, щоб ці функції виконувалися на належному рівні?

Теми рефератів

1. Порівняльний аналіз теорій політичної системи Д. Істона і Г. Алмонда.
2. Традиції і звичаї як елементи нормативної підсистеми політичної системи.
3. Політична соціалізація як функція політичної системи.
4. Характеристика тоталітарних політичних систем.

??? Питання для самоконтролю

1. Розкрийте значення системного підходу для політичної науки.
2. Визначте поняття „політична система”.
3. Назвіть структурні елементи політичної системи.
4. Що таке „політичний інститут”?
5. Назвіть види політичних інститутів.
6. Які внутрішні та зовнішні функції виконує політична система?
7. Охарактеризуйте типи політичних систем, запропоновані Г. Алмондом.
8. Які риси притаманні закритим і відкритим політичним системам?
9. Розкрийте механізм взаємодії політичної системи з іншими системами суспільства – соціальною, економічною, духовною.

♣ Питання для дискусії

1. Чи коректними є вислови „політична система Африки”, „політична система Азії”, „політична система Латинської Америки”? Висновки обґрунтуйте.
2. У середні віки вплив церкви на суспільно-політичне життя був значним. Чи є церква структурним елементом сучасних політичних систем?
3. Яке значення мають моральні норми у регулюванні політичних відносин у політичній системі?
4. Чи згодні ви з тезою про те, що чим більш розвиненим є суспільство, тим більш складною є його політична система?

♣ Тести

1. Засновником системного підходу у політичній науці є:
 - а) Д. Істон
 - б) М. Вебер
 - в) Н. Макіавеллі
 - г) Аристотель
2. Яка підсистема політичної системи включає в себе політичні відносини між політичними акторами?
 - а) інституціональна
 - б) комунікативна
 - в) нормативна
3. Функція політичної комунікації полягає у:
 - а) адаптації політичної системи до зовнішніх умов
 - б) залученні особистості до політики

- в) поширенні інформації серед політичних акторів
4. Для якого типу політичних систем характерні однорідна політична культура і високий ступінь розподілу політичних ролей у суспільстві?
 - а) англо-американського
 - б) європейсько-континентального
 - в) доіндустріального
 - г) тоталітарного

Література

1. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – Ст.502.
2. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – №31. – Ст.429.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Білоус О.А. Політико-правові системи. Світ і Україна. – К.: АМУПП, 2008. – 198 с.
5. Дегтярев А.А. Политика как сфера общественной жизни (концептуальные подходы) // Социально-политический журнал. – 1997. – № 2. – С. 94-107.
6. Каменская Г.В., Радионов А.Н. Политические системы современности: Учеб. пос. – М.: Онега, 1994. – 222 с.
7. Краснов Б.И. Политические системы // Социально-политический журнал. – 1995. – № 5. – С. 67-80.
8. Матвійчук О.О. Трансформація політичних систем в інформаційному суспільстві // Вісник Київського національного університету. Філософія. Політологія. – 2003. – № 59-61.
9. Мацієвський Ю. Американська та міжнародна політичні системи: якою має бути модель для майбутнього // Наукові записки Києво-Могилянської академії. Політичні науки. – 2003.– Т.21. – С.58-63.
10. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: Навч. посіб. / За ред. Ф.М. Рудича. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 326 с.
11. Політологія: Курс лекцій / І.С. Дмитрів, О.М. Рудакевич, З.С. Сокол та ін. – Тернопіль: Астон, 2003. – С. 31-39.
12. Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С. 328-358.
13. Ткач О.І. Деякі особливості типології політичних систем і

режимів // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Міжнародні відносини. – 2003. – Вип. 25-28. – С. 170-177.

14. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С. 220-244.
15. Эндрейн Чарльз Р. Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования. – М.: Весь мир, 2000. – 320 с.

Семінарське заняття 2. Держава як основний інститут політичної системи (2 год.)

План

1. Сутність і ознаки держави як політичного інституту.
2. Трансформація функцій держави на сучасному етапі розвитку суспільства.
3. Форми державного правління.
4. Форми державного устрою.
5. Правова і соціально-правова держава.

 Ключові поняття: держава, суверенітет, форма державного правління, монархія, республіка, форма державного устрою, автономія, федерація, унітарна держава, конфедерація, правова держава, соціально-правова держава.

Методичні вказівки

Дана тема посідає важливе місце у політичних науках, адже держава виконує функцію регулювання суспільного життя і виступає у ролі основного актора світових політичних процесів. У першому питанні студенти повинні дати визначення поняття „держава” і назвати її основні ознаки. Оскільки існує багато визначень держави, кожен студент повинен аргументувати свій вибір одного з них. Слід акцентувати увагу на суверенітеті як одній з ознак держави і пояснити сутність народного і державного суверенітету та визначити, як вони співвідносяться.

У другому питанні функції держави необхідно виділяти за такими критеріями, як внутрішні-зовнішні і постійні-тимчасові. Потрібно детально розкрити зміст кожної функції. Студентам пропонується визначити – які з функцій держави є досить давніми і

виконуються державою тривалий час, а які є порівняно новими і виникли у добу Нового часу? У рамках проблемної ситуації семінару студентам пропонується поміркувати, як саме і якою мірою на трансформацію функцій держави впливає глобалізація.

Третє питання вимагає визначити зміст поняття „форми державного правління” і назвати її різновидів. Потрібно визначити риси монархії і надати характеристику їх видів (становая, абсолютна, конституційна). Необхідно зупинитися на порівнянні парламентської, президентської і змішаної форм республіки і з'ясувати їх найголовніші відмінності за такими критеріями, як повноваження президента і глави уряду, принципи формування уряду і роль парламенту у цьому процесі. Викладення матеріалу потрібно супроводжувати наведенням прикладів держав з тією чи іншою формою правління.

У четвертому питанні студентам необхідно дати визначення поняття „форма державного устрою” і охарактеризувати особливості унітарної держави, федерації і конфедерації. Слід пам'ятати, що унітарні держави бувають прості і складні. Особливу увагу варто звернути на поняття „розділений суверенітет”, звернення до якого допоможе краще зрозуміти відмінності між унітарними децентралізованими державами (Італія, Іспанія, Великобританія) і федеративними державами. Відповідь на питання треба ілюструвати прикладами держав з певною формою устрою.

Підготовка відповіді на п'яте питання вимагає від студентів розкрити зміст теорії правової держави і назвати її основні ознаки. Треба розглянути генезис теорії і визначити, які причини спонукали політичних мислителів звернутися до її розробки. Характеризуючи соціально-правову державу, необхідно з'ясувати її відмінності від правової держави. Оскільки важливою ознакою соціально-правової держави є пріоритетність соціальної політики, в рамках проблемної ситуації пропонується поміркувати над питанням: у ЄСРП соціальна політика також активно проводилася, але назвати ЄСРП соціально-правовою державою не можна. Чому?

На основі отриманих знань студенти повинні визначити форму державного правління, форму державного устрою України, а також зробити висновок, чи є Україна правовою і соціально-правовою державою, для чого пропонується порівняти положення Конституції України та сучасні реалії політичного життя.

📖 Теми рефератів

1. Теорії походження держави.
2. Етатизм і анархізм: два погляди на роль держави.
3. Сутнісні характеристики теократичної монархії і її приклади у сучасному світі.
4. Федералізм як принцип політичного життя.

??? Питання для самоконтролю

1. Визначте поняття „держава” і назвіть основні ознаки держави.
2. Що таке суверенітет? Назвіть види суверенітету.
3. Які функції виконує держава як політичний інститут?
4. Дайте визначення понять „форма державного правління” і „форма державного устрою”.
5. Охарактеризуйте види монархії.
6. Здійсніть порівняльну характеристику парламентського і президентського типів республіки.
7. Охарактеризуйте унітарну форму державного устрою.
8. Назвіть ознаки федерації та конфедерації.
9. Якою є форма державного правління в Україні?
10. Визначте форму державного устрою в Україні?

🗨 Питання для дискусії

1. Які з функцій держави трансформуються під впливом глобалізаційних процесів?
2. Чи має перспективи в Україні монархічна ідея?
3. Італія, Іспанія, Великобританія – це унітарні регіоналізовані держави. Визначте суттєві відмінності між ними та федеративними державами. Поміркуйте, чому ці держави не змінюють форму устрою з унітарної на федеративну.
4. Якою є форма державного устрою Європейського Союзу – федеративною чи конфедеративною?
5. Чи згодні ви з тим, що поняття „правовий закон” тавтологічне? Яке смислове навантаження несе дане поняття?

📝 Тести

1. Яка з наведених рис характеризує парламентську форму республіканського правління?
 - а) глава держави є одночасно главою уряду
 - б) уряд підзвітний перед парламентом і президентом країни

- в) уряд формується партією, яка складає парламентську більшість
 - г) уряд підзвітний президенту країни
2. Яка форма державного устрою передбачає об'єднання кількох незалежних держав з метою вирішення конкретного завдання?
 - а) конфедерація
 - б) федерація
 - в) унітарна держава
 3. Що з даного переліку не належить до ознак правової держави?
 - а) наявність громадянського суспільства
 - б) верховенство правового закону
 - в) мілітаризація економіки
 - г) поділ державної влади
 4. Визначте форму державного правління в Україні:
 - а) парламентська республіка
 - б) президентська республіка
 - в) парламентсько-президентська республіка
 - г) президентсько-парламентська республіка

Література

1. Авцинова Г.И. Социальное правовое государство: сущность, особенности становления // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 3. – С. 90-104.
2. Зазнаев О.И. Типология форм правления: работа над ошибками // Полис. – 2006. – № 1. – С. 92-103.
3. Кравчук М.В. Теорія держави і права (опорні конспекти). – К.: Атіка, 2003. – 288 с.
4. Кувалдин В.Б. Президентские и парламентские республики как формы демократического транзита (российский и украинский опыт в мировом контексте) // Полис. – 1998. – № 5. – С. 134-138.
5. Мамут Л.С. Государство: полюсы представлений // Общественные науки и современность. – 1996. – № 4. – С. 45-54.
6. Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С. 359-383.
7. Сафонов В.Н. Соотношение форм правления и режимов правления // Социально-политический журнал. – 1998. – № 1. – С. 112-121.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.

9. Сумбатян ЮГ. Монархия – традиционная форма государственности // Вестник Московского университета. – Серия. 12. Политические науки. – 2001. – № 1. – С. 120-126.
10. Сухонос В. Форма державно-територіального устрою: класифікація постіндустріальної епохи // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 1. – С. 65 – 68.
11. Тарасов Е.Н. Государство как институт политической системы // Социально-политический журнал. – 1994. – № 1-2. – С. 68-80.
12. Федосов П.А. Двухпалатные парламенты: европейский и отечественный опыт // Полис. – 2001. – № 1. – С. 168-179; №2. – С. 163-177.
13. Чешков М.А. Феномен неозатизма (мировые и локальные изменения) // Полис. – 1996. – № 2. – С. 56-67.
14. Чиркин В.Е. Модели современного федерализма: сравнительный анализ // Государство и право. – 1994. – № 8-9. – С. 150-158.
15. Шаповал В.Н. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз. – К.: Програма Л, 1995. – 136 с.
16. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С. 246-324.

Семінарське заняття 3. Політичні режими

(2 год.)

План

1. Сутність і складові елементи політичного режиму.
2. Ознаки тоталітарного режиму і його практика.
3. Види авторитарного режиму і його соціальна ефективність.
4. Демократичний режим: загальна характеристика, суспільна практика.
5. Політичний режим в Україні.

 Ключові поняття: політичний режим, тоталітаризм, авторитаризм, демократія, громадянське суспільство.

Методичні вказівки

При однакових формах правління характер реалізації влади може істотно відрізнятися, що свідчить про наявність у державі певного типу політичного режиму. У відповіді на перше питання студенти повинні визначити зміст поняття „політичний режим” і

охарактеризувати його структуру. Саме знання складових елементів політичного режиму допоможе визначати тип політичного режиму у певній країні. Студенти повинні поміркувати, чи тотожні поняття „політичний режим” і „державний режим”. Необхідно звернути увагу на дискусію у політичній науці щодо віднесення політичного режиму до форми держави або до її змісту і визначити аргументи на користь кожної точки зору. Наприкінці потрібно надати типологію політичних режимів за різними критеріями.

У другому питанні треба дати визначення поняття „тоталітаризм” і назвати основні ознаки тоталітарних політичних режимів. Необхідно зупинити увагу на дослідженні феномену тоталітаризму в роботах Х. Арндт, К. Фрідріха і З. Бжезинського. Студенти повинні поміркувати над питанням – сильна деспотична і тиранічна влада існувала і у стародавніх державах, однак тоталітарні режими там не сформувалися – чому? Пошук витоків тоталітаризму пропонується здійснювати у подіях ХІХ ст. - початку ХХ ст., адже численні війни і революції засвідчили нестабільність суспільних порядків, багато людей виявилися розгубленими, а такими людьми легко управляти; країни, які отримали поразку у Першій світовій війні, прагнули взяти реванш. Потрібно розглянути види тоталітарних режимів – ліві (сталінізм, маоїзм, північно-корейський режим) і праві (італійський фашизм, німецький націонал-соціалізм) і визначити, що стало підставою для їх розрізнення.

У відповіді на третє питання потрібно визначити сутність авторитаризму. Виходячи з того, що авторитарні режими є проміжними між тоталітаризмом і демократією, необхідно виділити елементи обох режимів, наявні в авторитаризмі. Студенти повинні назвати причини встановлення авторитарних режимів у державі і подати характеристику різновидів авторитаризму – абсолютна монархія, персональна диктатура, теократія, військова хунта, партократія.

При вивченні демократичних режимів потрібно визначити основні принципи демократії і з'ясувати, які з них виникли найпершими і проявлялися у формі прямої демократії (народні збори в грецьких полісах, новгородське віче, козацьке коло). Треба визначити сутність громадянського суспільства як важливої ознаки демократії. Слід охарактеризувати сучасні концепції демократії – класичну ліберальну, плюралістичну, корпоративну, партисіптарну, марксистську. Потрібно пояснити, чому, попри наявність переліку

принципів демократії, з'являються нові теорії. Проблемна ситуація семінару вимагає з'ясування питання про співвідношення громадянського суспільства і держави в умовах різних політичних режимів. Для цього потрібно опрацювати Схему 2 (с. 51).

П'яте питання передбачає визначення типу політичного режиму в Україні. За Конституцією він є демократичним, однак наявні елементи інших режимів, що свідчить про його змішаний характер. Студенти повинні виділити риси різних режимів і спробувати спрогнозувати еволюцію політичного режиму в Україні на найближчу перспективу.

📖 Теми рефератів

1. Відображення тоталітарного політичного режиму в СРСР в художній літературі (О. Солженіцин, Ю. Домбровський, А. Платонов).
2. Антиутопія як пересторога людству проти встановлення тоталітаризму (Є. Замятін, Дж. Оруел, О. Хакслі).
3. Військова диктатура як різновид авторитаризму.
4. Демократичні традиції українського козацтва.

??? Питання для самоконтролю

1. Що таке „політичний режим”?
2. Охарактеризуйте складові елементи політичного режиму.
3. Чи тотожні політичний і державний режими?
4. Назвіть основні ознаки тоталітарного політичного режиму.
5. У чому полягають відмінності між правим і лівим тоталітаризмом?
6. Визначте риси і назвіть види авторитарного політичного режиму.
7. Чим пояснюється соціальна ефективність авторитарних політичних режимів?
8. Що таке демократія? Охарактеризуйте теорії демократії.
9. Визначте сутність громадянського суспільства.
10. Який тип політичного режиму сформувався в Україні?

🗨 Питання для дискусії

1. Чи мають тоталітарні режими позитивні сторони? Яким чином забезпечується легітимність тоталітарної влади?
2. У сучасному світі близько 140 держав мають авторитарний політичний режим. Чим пояснюється поширення авторитаризму?

Чи означає це, що демократія „програє” стосовно авторитаризму, виглядає утопічною або недосяжною?

3. Як ви розумієте вислів У. Черчілля: „Демократія – погана форма правління, але нічого кращого людство поки що не вигадало”. Які недоліки і слабкі місця має демократія?
4. Існує вислів: „Народ має таку владу, на яку він заслуговує”. Ознаки якого режиму, на вашу думку, об’єктивно закладені в менталітеті народу України?

✍ Тести

1. Політичний режим – це:
 - а) спосіб організації державної влади, який відображає принципи формування вищих органів державної влади і спосіб їх взаємовідносин (глава держави, парламент, уряд).
 - б) сукупність характерних для певного типу держав політичних відносин, стосунків між державною владою і суспільством, засобів і методів реалізації влади.
 - в) форма організації і діяльності публічної політичної влади і її взаємовідносин з індивідами як суб’єктами права.
 - г) спосіб територіальної організації держави, який відображає принципи взаємовідносин держави як цілого і її адміністративно-територіальних одиниць
2. Різновидом якого типу політичного режиму є військова хунта (Чилі 1970-1980-х рр.)?
 - а) тоталітарного
 - б) авторитарного
 - в) демократично-автократичного
3. Теорію тоталітаризму досліджували:
 - а) Х. Арендт, К. Фрідріх і З. Бжезинський
 - б) М. Вебер, К. Шмітт
 - в) К. Маркс і Ф. Енгельс
 - г) В. Парето, Г. Моска
4. Яка з теорій демократії визначає, що за демократичного режиму політика здійснюється за допомогою держави і найбільш крупних організацій на засадах співробітництва (трипатизму)?
 - а) класична ліберальна
 - б) плюралістична
 - в) корпоративна
 - г) партисіптарна

📖 Література

1. Гаджиев К.С. Тоталитаризм как феномен XX века // Вопросы философии. – 1992. – № 2. – С. 3-25.
2. Игрицкий Ю.И. Тоталитаризм вчера, сегодня, завтра // Полис. – 1998. – № 4. – С. 181-190.
3. Клямкин И.М., Лапкин В.В., Пантин В.И. Между авторитаризмом и демократией // Полис. – 1995. – № 2. – С. 57-87.
4. Мирский Г. Ушел ли тоталитаризм вместе с XX веком? // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 1. – С. 40-51.
5. Мирский Г.И. Авторитаризм и демократия: две модели? // Полис. – 1996. – № 6. – С. 136-144.
6. Орлова Т.В. Історія сучасного світу. – К.: Знання, 2006. – С. 181-211.
7. Перегудов С.П. Гражданское общество как субъект публичной политики // Полис. – 2006. – № 2. – С. 139-150.
8. Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Комп'ютер прес, 2003. – С. 425-447.
9. Руденко В.Н. Новые Афины, или Электронная республика (о перспективах развития прямой демократии в современном обществе) // Полис. – 2006. – № 4. – С. 7-16.
10. Фадеев Д.А. От авторитаризма к демократии: закономерности переходного периода // Полис. – 1992. – № 1-2. – С. 117-123.
11. Хорос В. Гражданское общество: общие подходы // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – № 11. – С. 45-59.
12. Цыганков А.П. Политический режим // Социально-политический журнал. – 1996. – № 1. – С. 82-85.
13. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки). – К.: Либідь, 2006. – С. 377-408.
14. Щедрова Г. Проблема громадянського суспільства в класичній суспільно-політичній теорії та його роль у становленні й розвитку політичної системи // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К.: Вид-во Українсько-фінського інституту менеджменту і бізнесу, 1999. – С. 99-107.
15. Якушик В. Різновиди політичних режимів // Віче. – 1995. – № 9. – С. 129-133.

Семінарське заняття 4. Політичні партії та групи інтересів

(2 год.)

План

1. Політичні партії: сутність, функції, типології.
2. Політичні ідеології як підстави для формування партій.
3. Партійні системи і їх види.
4. Групи інтересів. Сутність і види суспільно-політичних об'єднань.

 Ключові поняття: політична партія, політична ідеологія, партійна система, групи інтересів, суспільно-політична (громадська) організація, суспільно-політичний рух.

Методичні вказівки

Політичні партії і групи інтересів є важливими елементами політичної системи. У відповіді на перше питання потрібно дати визначення поняття „політична партія” і з'ясувати, за якими суттєвими ознаками політична партія відрізняється від суспільно-політичного руху та групи тиску. Студенти повинні назвати функції, які виконує політична партія. Розкриття функцій бажано супроводжувати прикладами на матеріалі України. Наприклад, у процесі виконання функції формування громадської думки партії використовують ЗМІ, тож студентам потрібно назвати газети, телеканали, які транслюють партійні ідеології. Типологію партій необхідно проводити за такими критеріями, як рівень і характер прогресивності (ліві, центристи, праві та їх крайні і проміжні типи); ідеологічний базис (ліберальні, консервативні, соціалістичні, нетрадиційні та інші); принципи формування (кадрові і масові). Для ознайомлення з першоджерелами студенти повинні опрацювати уривок з книги М. Дюверже (Додаток А).

Друге питання орієнтує студентів на розкриття сутності політичних ідеологій. У рамках питання потрібно дати визначення поняття „політична ідеологія” і з'ясувати час появи та базові принципи трьох політичних ідеологій – лібералізму, консерватизму і соціалізму. Необхідно визначити, яким чином ці ідеології еволюціонували у ХХ ст. Характеризуючи соціалістичну ідеологію, потрібно назвати її види – соціалізм (за К. Марксом), більшовизм, соціал-демократія.

У третьому питанні потрібно визначити сутність партійної системи і розкрити типи партійних систем. Для детального розгляду пропонується обрати типологію, запропоновану Дж. Сарторі (див. Таблицю 1, с. 52-53). На основі даної типології необхідно визначити тип партійної системи України. Студентам пропонується для розгляду проблемна ситуація, яка передбачає вирішити протиріччя – з одного боку, багатопартійність є показником демократичності суспільства, а, з іншого боку, вона стає джерелом нестабільності у суспільстві. Студенти повинні запропонувати механізм встановлення консенсусних відносин між політичними партіями.

Вивчення груп інтересів слід почати зі з'ясування сутності групового підходу, який орієнтує розглядати інтереси як рушійну силу, яка змушує людей об'єднуватися у групи з метою їх досягнення. Засновником теорії груп інтересів є американський вчений А.Ф. Бентлі. До груп інтересів належать суспільно-політичні (громадські) організації і рухи. Студенти повинні дати визначення цих понять і визначити, за якими ознаками вони відрізняються від політичних партій. Потрібно з'ясувати, наскільки ефективним є представництво суспільних інтересів громадськими організаціями та об'єднаннями у порівнянні з такою ж функцією партій. Потрібно навести типологію громадських організацій за суспільною основою і детально охарактеризувати сутність профспілок. Необхідно ознайомитися зі стадіями розвитку суспільно-політичних рухів (за Є. Вятром, і їх класифікацією (за Е. Гідденсом). На конкретних прикладах студенти повинні показати роль і місце у суспільному житті антивоєнних, молодіжних, екологічних рухів.

Теми рефератів

1. Генезис політичної партії як політичного інституту (в історичному контексті).
2. Сутність анархізму як політичної ідеології.
3. Партійна система сучасної України.
4. Жіночі рухи у сучасному світі.
5. Екологічні рухи у сучасному світі.

??? Питання для самоконтролю

1. Визначте поняття „політична партія”.
2. Які функції виконують політичні партії?
3. За якими ознаками політичні партії відрізняються від суспільно-

- політичних рухів і груп тиску?
4. Розкрийте типологію політичних партій.
 5. Дайте визначення поняття „політична ідеологія”.
 6. Назвіть базові поняття політичних ідеологій лібералізму, консерватизму і соціалізму.
 7. Визначте поняття „партійна система” і назвіть типи партійних систем.
 8. Визначте тип партійної системи в Україні, користуючись типологією Дж. Сарторі.
 9. Що таке „суспільно-політичне об’єднання”?
 10. Наведіть типи громадських організацій і суспільно-політичних рухів у сучасному світі.

✦ Питання для дискусії

1. Чи є майбутнє у комуністичних партій? Як на їхні перспективи впливає поглиблення економічної нерівності у світі?
2. Якими причинами можна пояснити факт зближення окремих положень неолібералізму і неоконсерватизму у кінці ХХ ст.?
3. За системним підходом, будь-яка система представляє собою сукупність елементів. З огляду на це чи коректним є вживання терміну „однопартійна система”?
4. Оцініть вплив жіночих та екологічних рухів на суспільно-політичне життя.

✍ Тести

1. Яку типологію політичних партій запропонував М. Дюверже?
 - а) ліві, центристи, праві
 - б) масові і кадрові
 - в) правлячі, опозиційні, позасистемні
2. До кожної політичної ідеології доберіть базові принципи:

Ідеології:

 - а) лібералізм
 - б) консерватизм
 - в) соціалізм

Базові принципи:

 - А) авторитет сім’ї, церкви, культ традицій, патріотизм, поступовість процесу соціальних змін, пріоритет інтересів держави над індивідом
 - Б) соціальна рівність, соціальна справедливість, колективізм

- В) абсолютна цінність людського життя, природна рівність всіх людей, пріоритет прав і свобод громадянина над державою
3. Для якого типу партійних систем характерна наявність багатьох партій, серед яких потужними є країні праві і крайні ліві, формування уряду центристськими партіями, гостре ідеологічне протистояння між центром і право-лівою опозицією?
- домінування
 - двопартійна
 - обмеженого плюралізму
 - поляризованого плюралізму
4. Який вчений є засновником теорії груп інтересів?
- М. Вебер
 - М. Дюверже
 - А.Ф. Бентлі
 - К. Маркс

Література

- Закон України „Про політичні партії” від 5 квітня 2001 року // Голос України. – 2001. – 21 травня.
- Дюверже М. Политические партии. – М.: Академический проект, 2000. – 538 с.
- Ковалішина Н. Жіночий рух України – важливий чинник розбудови громадянського суспільства // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2001. – № 2. – Ч. 2. – С. 260-268.
- Коломейцев В.Ф. Партии в зеркале западной политологии // Государство и право. – 1995. – № 10. – С. 11-19.
- Кочетков А.П. Политические партии и партийные системы // Вестник Московского университета. – Серия. 12. Политические науки. – 1998. – № 6. – С. 3-34.
- Махненко М. Ліві, праві, центр. Інтереси і наміри // Віче. – 1997. – № 11. – С. 106-115.
- Обушний М. Партологія / М. Обушний, М. Примуш, Ю. Шведа. – К.: Арістей, 2006. – 432 с.
- Політичні партії в Україні: Інформ.-довід. вид. – 2-ге вид., доп. – К.: Атіка, 2005. – 438 с.
- Примуш М. Політичні партії як правовий інститут // Нова політика. – 2000. – № 5. – С. 32-36.
- Профспілкова глобалізація // Профспілки України. – 2003. – № 1.

11. Рагозин Н.П. Развитие партийной системы Украины // Полис. – 2004. – №1. – С. 89-100.
12. Романюк А. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів: Астролябія, 2005. – 348 с.
13. Сидоренко О. Сучасний стан і перспективи громадських організацій // Соціальна політика і соціальна робота. – 1999. – № 2. – С. 40-44.
14. Статус громадських організацій в Україні (тематична добірка законодавчих актів) // Юридичний вісник України. – 2002. – № 51. – С. 4-24.
15. Цвих В.Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2002. – 376 с.
16. Шведа Ю. Партії та партійна система України: Навч. посіб. – Львів: ЦПД ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 132 с.
17. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – С. 325-376.

МОДУЛЬ 2

СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ. МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕСИ У ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Семінарське заняття 5. Політичне лідерство у сучасному світі

(2 год.)

План

1. Сутність політичного лідерства. Теорії лідерства.
2. Якісні характеристики політичного лідера і його функції.
3. Типологія політичного лідерства.
4. Особливості політичного лідерства в Україні.

 Ключові поняття: політичне лідерство, політичний лідер, харизма, популізм.

Методичні вказівки

Політику визначають як діяльність по управлінню і керівництвом суспільством на основі публічної політичної влади. Однак не всі політичні діячі виступають у ролі лідерів, більш поширеним є політичне керівництво. Політичне лідерство завжди

привертало пильну увагу людей, про що свідчить відображення цього феномену у світовій політичній думці, і зараз є досить поширеним явищем. Проблемна ситуація семінару полягає у з'ясуванні питання: чи є феномен лідерства об'єктивною потребою суспільства?

У першому питанні студенти повинні визначити сутність понять „політичне лідерство” і „політичний лідер” та з'ясувати, чи тотожні поняття „лідер” і „керівник”. Далі необхідно розглянути зміст теорій, які пояснюють природу політичного лідерства: теорії рис, теорії визначальної ролі послідовників (конституентів), ситуативної, психологічної, інтегративної та інших. Кожен студент повинен вибрати теорію, яка йому більше імпонує, і, на його думку, більш повно розкриває сутність феномену лідерства, і на семінарському занятті аргументувати свій вибір. У рамках підготовки до семінару необхідно опрацювати уривок з книги Ж. Блонделя „Політичне лідерство” (Додаток Б).

У другому питанні студентам необхідно назвати якості, якими об'єктивно має володіти політичний лідер. У цьому випадку в якості методологічного підходу можна спиратися на теорію рис. Потрібно врахувати, що кожне цивілізаційне суспільство може висувати особливі вимоги до лідерів, тож варто назвати, якими рисами буде наділений політичний лідер у країнах Західної Європи, а якими – у мусульманських країнах. Студенти повинні назвати і розкрити зміст функцій, які виконує політичний лідер, і визначити, які з них можуть виконуватися також і керівниками.

Третє питання передбачає надання характеристик різним типам лідерів. Пропонується розглянути декілька типологій політичного лідерства – типології М. Вебера (харизматичний, традиційний, раціонально-легальний типи) і М. Херманн (лідери-прапороносці, пожежники, торговці, служителі); за стилем управління (демократичний, авторитарний); за змістовним смислом стилю політичної діяльності (цезаристський, плутократичний, популістський, професійний); за ставленням до існуючих порядків (реформатори, революціонери, консерватори); за видами (формальне, неформальне) та іншими критеріями. Особливу увагу слід звернути на лідера, який висуває популістські гасла, для чого потрібно визначити зміст поняття „популізм”. Студентам пропонується поміркувати над питанням: чому лідери-популісти завжди знаходять собі прихильників, що цьому сприяє?

При підготовці до останнього питання необхідно визначити, хто з українських політиків є справжнім політичним лідером, а хто виконує функції керівника. Власну думку потрібно аргументувати і назвати, до яких типів лідерів належать обрані ними політики. Кожен студент повинен поміркувати, яких політичних лідерів потребує сьогодні українське суспільство.

📖 Теми рефератів

1. Історичні традиції вивчення політичного лідерства (з Античності до сьогодення).
2. М. Вебер про типи політичних лідерів.
3. Жінки-політичні лідери у сучасному світі.
4. Політичний портрет одного з сучасних політичних лідерів (за власним вибором).

??? Питання для самоконтролю

1. Визначте поняття „політичне лідерство”.
2. Чи тотожні поняття „політичне лідерство” і „політичне керівництво”?
3. Охарактеризуйте теорії політичного лідерства. Яка з них вам більше імпонує?
4. Якими рисами повинен володіти політичний лідер?
5. Назвіть функції політичного лідера. Які з цих функцій, на вашу думку, можуть виконуватися також керівниками?
6. Визначте риси харизматичного лідера.
7. Визначте поняття „популізм”.
8. Наведіть 3-4 типології політичного лідерства.
9. Що таке „формальне лідерство”? Як воно співвідноситься з керівництвом?
10. Які політики в Україні є політичними лідерами? Хто виступає у ролі регіонального політичного лідера?

🗨 Питання для дискусії

1. Чи можна вважати тип лідера-маріонетки справжнім політичним лідером? Відповідь обґрунтуйте.
2. Як ви вважаєте, чи можна створити універсальний збірний образ „ідеального” політичного лідера – на всі часи і для всіх народів?
3. Чи впливають національні особливості на образ лідера, що формується в суспільній свідомості?

4. Які політичні лідери зараз потрібні українському суспільству?

✍ Тести

1. Яка з теорій політичного лідерства визначає політичного лідера як особу, у якої наявні певні психологічні і соціальні риси?
 - а) психологічна
 - б) теорія рис
 - в) ситуативна
 - г) інтеграційна
2. Психологічну теорію лідерства розвивали:
 - а) Ф. Ніцше, З. Фрейд
 - б) К. Маркс, Ф. Енгельс
 - в) М. Вебер
3. Які з цих типів лідерства виділив М. Вебер?
 - а) реформатори, революціонери, консерватори
 - б) прапороносці, пожежники, торговці, служителі
 - в) харизматичний, традиційний, раціонально-легальний
4. Що таке „популізм”?
 - а) загравання влади з народом з метою досягнення популярності в масах ціною необґрунтованих обіцянок і демагогічних гасел.
 - б) риси політичного лідера, які оточення сприймає як незвичайні і недоступні іншим.
 - в) політичний режим, що базується на визнанні народу джерелом влади і передбачає його активну участь у суспільно-політичному житті.
 - г) сфера недержавних суспільних інститутів і відносин.

📖 Література

1. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина: Монографія. – К.: МАУП, 2003. – 424 с.
2. Бикбов А.Т. Мораль в політике: насиліе над господствующими // Поліс. – 2002. – № 4. – С. 112-120.
3. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 643-705 с.
4. Головатий М.Ф. Мистецтво політичної діяльності: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 176 с.
5. Дурдин Д.М. “Образ” политического лидера и возможности его изменения // Поліс. – 2000. - № 2. – С. 133-151.
6. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство. –

- Львів: Кальварія, 1996. – 221 с.
7. Левченко І. Формування іміджу політичного лідера // Нова політика. – 2000. – № 5. – С. 48-52.
 8. Леонтєва О. Регіональний лідер: служити чи вислужуватися // Віче. – 2004. – № 6. – С. 35-37.
 9. Наумкіна С., Чемекова С. Політичне лідерство як суспільне явище // Нова політика. – 2000. – № 2. – С. 34-41.
 10. Олуйко В. Проблеми формування політичного лідера на сучасному етапі // Голос України. – 2004. – 22 червня.
 11. Пахарев А. Лідерство в політике. – К.: Вища школа, 1998. – 96 с.
 12. Пугачёв В.П. Основы политики: личность, элита, лидерство. – М.: Знание, 1991. – 56 с.
 13. Рыскова Т.М. Политический портрет лидера: вопросы типологии // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 1997. – № 3. – С. 109-113.
 14. Тулеев А.Г. Политическое лидерство: сущность, содержание, функции // Вестник Московского университета. – Серия 12. Политические науки. – 1999. – № 5. – С. 65-72.
 15. Щербинина Н.Г. Теории политического лидерства. – М.: Весь мир, 2004. – 184 с.

Семінарське заняття 6. Соціально-політичні конфлікти

(2 год.)

План

1. Сутність, структура і функції соціально-політичних конфліктів.
2. Типологія політичних конфліктів.
3. Стратегії врегулювання і вирішення політичних конфліктів.
4. Проблема узгодження в світовій практиці права націй на самовизначення і принципу цілісності держави.
5. Політичні конфлікти в Україні.

 Ключові поняття: політичний конфлікт, сепаратизм, сецесія, іредентизм.

Методичні вказівки

Кожен індивід чи соціальна група має потреби і інтереси, які прагне задовольнити у процесі соціальної взаємодії. Однак дуже часто неспівпадіння інтересів призводить до появи конфліктів. У

відповіді на перше питання потрібно дати визначення поняття „політичний конфлікт” і зазначити, що саме відрізняє політичний конфлікт від інших видів соціальних конфліктів. Проблемна ситуація семінару полягає у підтвердженні чи спростуванні тези про неминучість соціально-політичних конфліктів у суспільстві. Необхідно звернути увагу на теорії, що пояснюють причини виникнення політичних конфліктів, а саме теорію людських потреб, соціально-психологічну і теорію, яка називає джерелом конфліктів існуючу у суспільстві систему відносин. Потрібно розкрити структурні елементи конфлікту і визначити позитивні та негативні функції, які виконують політичні конфлікти. Пропонується опрацювати Схему 3 (с. 54) з метою з'ясування стадій розвитку конфлікту.

Підготовка до другого питання передбачає виділення критеріїв, за якими здійснюється типологізація політичних конфліктів: час (короткотривалі, довготривалі), локалізація (локальні, регіональні, внутрішньодержавні, міждержавні, глобальні), статус учасників конфлікту (вертикальні, горизонтальні), характер публічності розвитку (відкриті, закриті), характер несумісних інтересів, за якими розгортаються конфлікти (релігійні, регіональні, етнічні) та інші. Окремо слід розглянути типологію кризи як крайнього прояву конфліктів – урядова, парламентська, конституційна, загальнонаціональна.

У третьому питанні потрібно чітко розмежувати поняття „врегулювання” і „вирішення” політичного конфлікту. Слід назвати основні шляхи врегулювання конфлікту з врахуванням стадії, на якій перебуває цей конфлікт, і визначити способи його остаточного вирішення. Необхідно звернути увагу на мирні (переговори, суд, уникання конфлікту) і військові засоби врегулювання і вирішення конфліктів. Необхідно наводити приклади з історії або сьогодення щодо застосування того чи іншого способу врегулювання або вирішення конфлікту.

Четверте питання семінару вимагає розкрити сутність етнополітичних конфліктів і виділити їх особливості. На конкретних прикладах потрібно показати, з якими труднощами стикаються етнічні спільноти, які намагаються реалізувати право націй на самовизначення, і як ставляться до цього права ООН і національні держави. Необхідно визначити зміст понять „сепаратизм”, „сецесія”, „іредентизм” і розкрити співвідношення між ними. На основі

опрацювання рекомендованої літератури студенти повинні запропонувати власну модель узгодження права націй на самовизначення і принципу територіальної цілісності держави. Відповідь на питання потрібно супроводжувати прикладами.

У відповіді на останнє питання семінару студенти повинні визначити, які політичні конфлікти сформувалися в Україні на сучасному етапі її розвитку. Пропонується йти за такою схемою: 1) визначити, в яких міждержавних конфліктах бере участь Україна; 2) з'ясувати причини виникнення внутрішньодержавних конфліктів та цілі їх суб'єктів (між гілками влади, міжпартійні, регіональні, релігійні, етнічні та інші). Студенти повинні запропонувати шляхи врегулювання і вирішення цих конфліктів.

Теми рефератів

1. Сутність конфліктологічної парадигми.
2. Політичні конфлікти в сучасній Україні.
3. Відображення сутності права націй на самовизначення в програмних документах ООН.
4. Іредентистські рухи у сучасному світі.

??? **Питання для самоконтролю**

1. Визначте поняття „політичний конфлікт”.
2. У чому полягають відмінності політичних конфліктів від інших видів соціальних конфліктів?
3. Які функції виконують політичні конфлікти?
4. Наведіть типологію політичних конфліктів.
5. Назвіть шляхи і способи врегулювання і вирішення політичних конфліктів.
6. Чи тотожні процеси врегулювання і вирішення політичних конфліктів?
7. Що таке „право націй на самовизначення”?
8. Розкрийте зміст проблеми узгодження в світовій практиці права націй на самовизначення і принципу цілісності держави.
9. Визначте співвідношення понять „сепаратизм” і „сецесія”.
10. З'ясуйте спільні риси і відмінності між іредентизмом і сепаратизмом.

Питання для дискусії

1. Чи можна управляти розвитком конфлікту?

2. Наскільки дієвими для врегулювання конфлікту є методи його уникнення і відкладання?
3. Війна – крайній прояв розвитку конфлікту чи спосіб його вирішення?
4. Традиційно етнополітичні конфлікти вважаються ірраціональними, тому що в них велику роль відіграють емоції. На вашу думку, чи існують в етнополітичних конфліктах раціональні фактори?

✍ Тести

1. Прихильниками теорії людських потреб у поясненні природи політичних конфліктів є:
 - а) К. Маркс, Р. Дарендорф, М. Дюверже
 - б) Р. Інглхарт, Д. Істон
 - в) З. Фрейд
2. Політичні конфлікти, у яких беруть участь суб'єкти, що належать до різних рівнів влади, мають назву:
 - а) вертикальні
 - б) горизонтальні
 - в) регіональні
 - г) міждержавні
3. До кожного терміна доберіть правильне визначення:

Терміни:

 - а) сепаратизм
 - б) сецесія
 - в) іредентизм

Визначення:

А) ідеологія або рух, заснований на прагненні до возз'єднання або об'єднання в рамках однієї держави етнічних груп однієї і тієї ж національності, що проживають в різних державах, різновид націоналізму і національних рухів.

Б) ідеологія або рух, заснований на прагненні відокремлення однієї частини держави від цілого з метою створення суверенної держави.

В) розділення держави як територіальний метод врегулювання етнополітичного регіонального конфлікту.
4. Населення якого регіону висуває сепаратистські вимоги?
 - а) Холмщина у Польщі
 - б) Баварія у Німеччині

- в) Прованс у Франції
- г) Квебек у Канаді

Література

1. Аклаев А.Р. Этнополитическая конфликтология. Анализ и менеджмент. – М.: Дело, 2005. – 472 с.
2. Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтология. – Харьков: Университет внутренних дел, 1997. – 356 с.
3. Бусыгина И.М. Политическая регионалистика. – М.: МГИМО, РОССПЭН, 2006. – С. 188-210.
4. Валевський О.Л., Ішмуратов А.Т. Політичний конфлікт у сучасній Україні: культурні виміри, структура, принципи аналізу. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 1997. – 150 с.
5. Віднянський С. Прояв “закарпатського сепаратизму”? // Політика і час. – 1993. – № 12. – С. 51-56.
6. Гірник А., Бобро А. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження. – К.: Вид. Соломії Павличко „Основи”, 2003. – 172 с.
7. Глухова А.В. Политические конфликты: основания, типология, динамика (теоретико-методологический анализ). – М.: Едиториал УРСС, 2000. – 280 с.
8. Етнополітичні конфлікти у посттоталітарному просторі / Відп. ред. Ю. Римаренко, І. Тимошенко, Є. Степанов. – К.: Вид-во Укр.-фін. інституту менеджменту і бізнесу, 1999. – 349 с.
9. Захаров А.А. Федеративное государство и сепаратизм: канадский вариант // Полис. – 2002. – № 3. – С. 129-141.
10. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.
11. Лысенко В.Н. Региональные конфликты в странах СНГ: опыт урегулирования // Полис. – 1998. – № 2. – С. 147-157.
12. Нэх В.Ф. Политический конфликт: технологии инициирования, регулирования, разрешения // Вестник Московского университета. – Серия 12. – 1995. – № 5. – С. 43-60.
13. Орлова М.Е. Модернизация и мирный процесс в Северной Ирландии // Полис. – 1998. – № 2. – С. 172-182.
14. Пацук Ю. Проблема врегулювання політичних конфліктів в українському суспільстві // Людина і політика. – 1999. – № 2. – С. 48-50.

15. Пойченко А.М., Ребкало В.А., Хворостяний О.І. Конфлікт у політичному житті сучасної України: теорія і технологія розв'язання. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 92 с.

Семінарське заняття 7. Розвиток сучасних міжнародних відносин (2 год.)

План

1. Сутність і структура міжнародних відносин.
2. Зміни в балансі сил на світовій арені на рубежі ХХ – ХХІ ст.
3. Міжнародні організації: сутність і типологія.
4. Колоніальне питання в історії сучасного світу.
5. Тероризм у сучасному світі.

 Ключові поняття: міжнародні відносини, геополітика, євразійство, атлантизм, колонізація, деколонізація, неоколоніалізм, інформаційна війна, локальна війна, громадянська війна, тероризм.

Методичні вказівки

У відповіді на перше питання студенти повинні визначити сутність і розкрити структуру міжнародних відносин. Треба пам'ятати, що учасниками міжнародних відносин є не тільки держави, а й недержавні суб'єкти – організації і рухи. Слід назвати мету, яку можуть переслідувати учасники світового політичного процесу. Необхідно докладно охарактеризувати зміст таких теорій міжнародних відносин, як політичний ідеалізм, політичний реалізм, модернізм. Окремо варто розглянути зміст геополітики і розкрити зміст геополітичних концепцій – євразійства і атлантизму. Проблемна ситуація семінару полягає у тому, як використати геополітичне положення, економічний, соціальний і духовний потенціал України для того, щоб зайняти достойне місце у міжнародній спільноті. Студенти повинні визначити сутнісні риси систем міжнародних відносин, які змінювали одна одну – Вестфальської, Віденської, Версальсько-Вашингтонської, Ялтинсько-Потсдамської.

У другому питанні потрібно подати характеристику міжнародних відносин у ХХ столітті. Треба проаналізувати розстановку політичних сил на світовій арені в умовах біполярності. Потрібно розглянути сценарії розвитку міжнародних відносин на

початку ХХІ століття – створення однополюсного і багатопольного світу. Аналізуючи сучасні міжнародні відносини, необхідно визначити, який сценарій вже почав реалізуватися та який є більш бажаним для сучасного світу. Студентам пропонується поміркувати, що підживлює домагання США на світове панування. Слід визначити причини, за якими протягом ХХ ст. одними з провідних учасників світової політики стали Японія, Китай і країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону. На роль світових лідерів претендують Росія і країни Європейського Союзу, тож треба зупинитися на їх домаганнях. В рамках питання треба простежити еволюцію євроінтеграційних процесів.

Учасником міжнародних відносин є міжнародні організації, вивченню яких присвячене третє питання. Студенти повинні розкрити типологію міжнародних організацій, докладно охарактеризувати кожен тип і навести приклади. До розгляду пропонуються міжнародні організації глобального й регіонального масштабу, міжурядові й неурядові організації, інтеграційні угруповання і воєнно-політичні блоки. Потрібно зробити висновок про ефективність діяльності міжнародних організацій.

Четверте питання передбачає з'ясування сутності деколонізації. Попередньо необхідно зробити історичний екскурс і охарактеризувати колоніалізм як особливу систему міжнародних відносин у період капіталізму. Далі потрібно визначити поняття „деколонізація”, назвати її причини і форми визвольної боротьби. Студенти мають детально розглянути сутність неокolonіалізму і спробувати визначити фактори, які штовхають колишні метрополії до відновлення панування у державах, які вибороли національне визволення (передусім держави Африки).

Останнє питання семінару акцентує увагу студентів на характері війн у ХХ столітті. Для цього потрібно дати визначення сутності війни і розкрити особливості сучасних війн (кількісне зростання, зміни в масштабах (світові і локальні), розширення арсеналу ресурсів). Потрібно визначити зміст інформаційних та міжцивілізаційних війн. Аналізуючи явище тероризму, студенти повинні визначити його сутність і розкрити види – державний, класовий, релігійний, етнічний. Характеристику кожного виду потрібно супроводжувати наведенням прикладів. Наостанок студентам пропонується визначити тип терориста як особистості.

📖 Теми рефератів

1. Україна в сучасних геополітичних концепціях.
2. Перспективи вступу України в Європейський Союз і НАТО.
3. Європейська інтеграція: витоки і сутність.
4. Неоколоніалізм: сутність і причини.
5. Характер війн на початку ХХІ століття.

??? Питання для самоконтролю

1. Що таке міжнародні відносини? Яку структуру вони мають?
2. Розкрийте зміст концепцій міжнародних відносин. Яка з них вам більше імпонує?
3. Що таке геополітика? Розкрийте зміст кількох геополітичних концепцій.
4. Охарактеризуйте системи міжнародних відносин.
5. Назвіть можливі сценарії розвитку міжнародних відносин на початку ХХІ століття і аргументуйте власний вибір більш вірогідного.
6. Назвіть причини посилення ролі азіатських країн на світовій політичній арені.
7. Наведіть типологію міжнародних організацій.
8. Розкрийте сутність, причини і наслідки деколонізації.
9. Визначте зміст поняття „тероризм”.
10. Які терористичні організації існують у сучасному світі?

🗣️ Питання для дискусії

1. Сполучені Штати Америки претендують на роль світового лідера. Як ви вважаєте, які фактори сприяли появі таких планів і чи може бути реалізований сценарій „Рах Americana”?
2. Якої зовнішньополітичної стратегії потрібно дотримуватися Україні: орієнтації на вступ до ЄС і НАТО чи орієнтації на співпрацю з Росією? Чи буде однаково результативним поєднання обох векторів?
3. Чим пояснюється той факт, що зарубіжні політичні мислителі приділяють велику увагу Україні у своїх геополітичних концепціях?
4. Чому в умовах наявних тенденцій до демократизації сучасного світу можливе відновлення впливу сильних держав на колишні метрополії?

✍ Тести

1. Яка система міжнародних відносин має наступну характеристику: визнання одним з найважливіших принципів державного суверенітету, кожна держава має всю повноту влади на своїй території, визначає внутрішню і зовнішню політику, інші держави не можуть втручатися у внутрішні справи суверенної держави:
 - а) Вестфальська
 - б) Віденська
 - в) Версальсько-Вашингтонська
 - г) Ялтинсько-Потсдамська
2. Принцип морської могутності держави, встановлення контролю над береговими зонами Світового океану характерний для геополітичної концепції
 - а) євразійства
 - б) атлантизму.
3. Що таке неоколоніалізм?
 - а) процес визволення країн і народів „третього світу” від колоніального гноблення і набуття ними державного суверенітету.
 - б) комплекс двосторонніх і багатосторонніх політичних, економічних, дипломатичних, військових, культурних, науково-технічних відносин між державами.
 - в) насильницькі дії (переслідування, руйнування, захоплення заручників, вбивства) з метою залякування противника, нав'язування йому певної лінії поведінки.
 - г) політика колишніх метрополій щодо держав, які вибороли національне визволення; полягає у насадженні і закріпленні нових форм економічної, політичної і культурної нерівноправності.
4. Поєднайте термін і його визначення:

Терміни:

 - а) громадянська війна
 - б) інформаційна війна
 - в) локальна війна

Визначення:

А) комплексний вплив (сукупність інформаційних операцій) на систему державного та військового управління протидіючої сторони, її військово-політичне керівництво, що паралізує

функціонування інфраструктури противника.

Б) військовий конфлікт між державами або коаліціями держав з обмеженими цілями, для досягнення яких держави використовують звичайні засоби.

В) найбільш гостра форма вирішення соціальних суперечностей всередині країни, збройне протистояння соціальних, етнічних, релігійних спільнот за реалізацію своїх корінних економічних, політичних та інших інтересів.

Література

1. Белл Д. Мировой порядок в XXI столетии // Свободная мысль. – 2007. – № 11. – С. 77-95.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные отношения, 2005. – 256 с.
3. Дергачев В.А. Геополитика. – М.: Юнити-Дана, 2004. – 256 с.
4. Дробот Г.А. Роль международных организаций в мировой политике: основные теоретические подходы // Вестник московского университета. – Серия 18. Социология и политология. – 1999. - № 1. – С. 134-153.
5. Замятин Д.Н. Геополитика: основные проблемы и итоги развития в XX веке // Полис. – 2001. – № 6. – С. 97-115.
6. Коньшев В.Н. Война как средство политики: современные американские подходы // Общественные науки и современность. – 2004. -№ 5. – С. 110-119.
7. Николаев О.Т. Тероризм як проблема сучасності та інструмент світової політики // південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 1. – С. 74-77.
8. Орлова Т.В. Історія сучасного світу. – К.: Знання, 2006. – С. 212-305.
9. Раковский С.М. Международные организации в начале XXI века // География в школе. – 2001. – № 7. – С. 3-16.
10. Рябінін Є. Процеси інтеграції у XX столітті: основні концепції їх вивчення // Політичний менеджмент. – 2006. – № 5. – С. 122-130.
11. Савченко М. Об'єднані нації – об'єднаний світ. Міжнародні організації системи ООН і участь у них України // Історія України. – 2005. – № 41. – С. 8-11.
12. Соловьев Э.Г. Геополитический анализ международных проблем современности // Полис. – 2001. – № 6. – С. 116-130.
13. Фесенко М. Міраж „золотого століття” (трансформація системи

- міжнародних відносин і формування нової конфігурації світу) // Політика і час. – 2006. – № 3. – С. 19-25.
14. Цыганков П.А. Теория международных отношений. – М.: Гардарики, 2003. – 587 с.
 15. Шишков Ю. О механизме переходов в мировое сообщество // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – № 12. – С. 14-20.
 16. Юрченко С. Проблема формування світового уряду в теорії міжнародних відносин // нова політика. – 2000. – № 4. – С. 10-13.
 17. Яцько А. Тероризм як форма політичної боротьби // Політика і час. – 2002. – № 2. – С. 34-42.

Семінарське заняття 8. Сутність глобалізаційних процесів

(2 год.)

План

1. Підходи до тлумачення сутності глобалізації і часу її початку.
2. Глобальні проблеми сучасного світу.
3. Антиглобалізм і релігійний фундаменталізм як протидія глобалізації.
4. Вплив глобалізації на регіональне політичне життя.

 Ключові поняття: глобалізація, інформаційне (постіндустріальне) суспільство, глобальні проблеми сучасності, антиглобалізм, альтерглобалізм, регіон, глокалізація.

Методичні вказівки

Сучасний світ вступив в епоху глобалізації. Оцінки цього процесу неоднозначні, тож студенти у ході підготовки до семінарського заняття повинні сформувати власну думку щодо переваг і недоліків глобалізації.

У першому питанні студенти повинні дати визначення поняття „глобалізація”. Слід пам’ятати, що, оскільки це багатоаспектний процес, існує декілька його тлумачень і кожне має аргументи на свою користь. Потрібно навести точки зору щодо часу початку глобалізації і аргументувати кожну з них. Оскільки одним з найбільш поширених тлумачень глобалізації є її розуміння саме як економічних, фінансових і торгових процесів всеохоплюючого характеру, необхідно охарактеризувати діяльність транснаціональних

корпорацій (ТНК) і визначити ступінь і характер їх впливу на політику. Проблемна ситуація семінару полягає у з'ясуванні позитивних і негативних сторін сучасної глобалізації. Студенти повинні пояснити, як пов'язані сучасні фінансові кризи з явищем глобалізації. Студентам необхідно визначити інші позитивні та негативні сторони глобалізаційних процесів. Наприклад, негатив вбачають у руйнуванні індивідуальної і колективної регіональної, етнічної, національної ідентичності. Потрібно з'ясувати, як глобалізація впливає на якість життя населення у розвинених країнах і тих, що розвиваються. Важливим аспектом глобалізації є поява нових технологій збереження і поширення інформації, що є ознакою формування інформаційного суспільства, тож студенти повинні розкрити сутність інформаційного суспільства.

Друге питання вимагає від студентів визначити поняття „глобальні проблеми сучасності” і назвати їх типові ознаки. Слід зупинитися на концепціях часу появи глобальних проблем і аргументувати кожну з них. Потрібно назвати глобальні проблеми, які виникли у сфері міжнародних відносин та у системах „людина-природа” і „людина-суспільство”. Основні групи глобальних проблем сучасного світу наведені у Таблиці 2 (с. 55). Кожен студент повинен охарактеризувати одну з глобальних проблем більш докладно і запропонувати шляхи для її вирішення.

У третьому питанні потрібно розкрити сутність антиглобалізму і релігійного фундаменталізму як двох варіантів реакції на виклики глобалізації. Необхідно визначити мету, яку переслідують ці рухи, та засоби боротьби, що використовуються. Розглядаючи антиглобалізм, доцільно звернути увагу на його відгалуження – альтерглобалізм – і з'ясувати принципові відмінності між ними.

Четверте питання знайомить студентів з поняттям „регіон” і особливостями існування регіонів в умовах глобалізації. Потрібно усвідомити, що в останні десятиліття регіон стає важливим учасником політичного життя нарівні з національними державами та наднаціональними утвореннями. В умовах глобалізації відбувається зіткнення глобального і локального, а жителі регіонів намагаються зберегти власну ідентичність і самобутність свого регіону. Потрібно розкрити зміст поняття „глокалізація” і пояснити, чому локальне розглядають як аспект глобального. Студентам пропонується поміркувати над питанням: яким чином глобальні процеси торкаються того регіону, в якому вони проживають? Результатом

виконання цього завдання повинне стати написання творчої роботи у вигляді есе.

Теми рефератів

1. Транснаціоналізація сучасної економіки (на прикладі розвитку ТНК).
2. Теорія інформаційного суспільства Д. Белла.
3. Концепція Римського клубу щодо вирішення глобальних проблем сучасності.
4. Альтерглобалізм у сучасному світі: сутність і причини поширення.

??? Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте підходи до визначення поняття „глобалізація”.
2. Які ознаки мають глобальні проблеми сучасності?
3. Назвіть глобальні проблеми, які постали перед людством на сучасному етапі розвитку.
4. Які шляхи вирішення глобальних проблем пропонує Римський клуб?
5. Визначення зміст поняття „антиглобалізм”.
6. Що спільного і відмінного мають антиглобалізм і альтерглобалізм?
7. Чому релігійний фундаменталізм активізується в умовах глобалізації?
8. Визначте поняття „регіон”.
9. Як глобалізація впливає на регіональне політичне життя?
10. Що таке „глокалізація”?

Питання для дискусії

1. Чи згодні ви з таким висловом – „глобалізація – це Сполучені Штати Америки”? Поміркуйте, що стало підставою для появи такого твердження.
2. Існує декілька підходів до визначення часу появи глобальних проблем: XVII-XVIII ст.; останнє десятиріччя XX ст.; поступовий генезис протягом історії людства і набуття глобального характеру у XX ст. Який підхід більш вірний?
3. Які наслідки глобалізації переважають – позитивні чи негативні?
4. Чи загрожує глобалізація втраті регіональної самобутності?

✍ Тести

1. Яка із запропонованих проблем не має статусу глобальної проблеми сучасності:
 - а) боротьба з хворобами та епідеміями
 - б) демографічна
 - в) боротьба з міжнародною злочинністю
 - г) якість прийому супутникових програм
2. Для якої течії характерна критика окремих тенденцій в процесі глобалізації, деяких її напрямків і методів реалізації:
 - а) релігійного фундаменталізму
 - б) антиглобалізму
 - в) альтерглобалізму
3. Концепцію подолання глобальних проблем створили члени авторитетної міжнародної організації, що називається:
 - а) Лондонський клуб
 - б) Ліга Націй
 - в) Римський клуб
4. Що таке глокалізація?
 - а) посилення ролі локальності (регіонального фактору) у процесах глобалізації, що виражається у посиленні впливу локальних співтовариств на національні держави.
 - б) загальноцивілізаційний процес, що тлумачиться як: 1) процес зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети; 2) процес поширення по всій планеті єдиних технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки; 3) виникнення спільних для світового співтовариства проблем.
 - в) процес визволення країн і народів „третього світу” від колоніального гноблення і набуття ними державного суверенітету.
 - г) ідеологія або рух, заснований на прагненні відокремлення однієї частини держави від цілого.

📖 Література

1. Бусьгіна И.М. Политическая регионалистика. – М.: МГИМО, РОССПЭН, 2006. – С. 267-277.
2. Василенко И.А. Политическая глобалистика. – М.: Логос, 2000. – 358 с.
3. Видоевич З. Глобализация: хаотизация и конфликты в современном мире // Социс. – 2005. – № 4. – С. 25-32.

4. Воронов К. Глобальная интерсистема: эволюция, структура, перспективы // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2007. – № 1. – С. 18-27.
5. Галкин А.А. Глобализация и политические потрясения XXI века // *Полис*. – 2005. – № 4. – С. 53-70.
6. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація / антиглобалізація. – К.: К.І.С., 2004. – 180 с.
7. Гура В. Глобалізація і проблеми людини // *Політика і час*. – 2001. – № 2. – С. 14-18.
8. Делягин М. Мировой кризис. Общая теория глобализации. – М.: Инфра-М, 2003. – 768 с.
9. Дергачев В.А. Геополитика. – М.: Юнити-Дана, 2004. – 256 с.
10. Зюганов Г. Глобализация и судьба человечества. – М.: Молодая гвардия, 2002. – 446 с.
11. Лях В. Постіндустріальне суспільство як нова парадигма соціального розвитку: проблема і перспективи // *Генеза: Філософія. Історія. Політологія*. – 1994. – № 1. – С. 61-79.
12. Мартин Г., Шуманн Х. Западня глобалізації: атака на процветание и демократию. – М.: Альпина, 2001. – 335 с.
13. Орлова Т.В. Історія сучасного світу. – К.: Знання, 2006. – С. 492-521.
14. Практика глобализации: игры и правила новой эпохи / Под ред. М. Делягина. – М.: Инфра-М, 2002. – 341 с.
15. Сакович В. Антиглобалізм: стан і перспективи // *Політичний менеджмент*. – 2005. – № 1. – С. 137-142.
16. Соловьев Э.Г. Геополитический анализ международных проблем современности // *Полис*. – 2001. – № 6. – С. 116-130.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.

Дослідження форм держави

- 1) Виберіть одну з сучасних держав світу і визначте:
 - а) *форму правління.* Наведіть додаткові дані: назвіть президента, главу уряду, охарактеризуйте орган законодавчої влади (його назва, структура – однопалатний чи двопалатний парламент);
 - б) *форму державного устрою* Вкажіть назву структурних одиниць адміністративного устрою (штати, області, землі, провінції чи інші);
 - в) *тип політичного режиму.* Характеризуючи політичний режим, з'ясуйте характер відносин між структурними елементами держави, стосунки держави з громадянами, наявність умов для реалізації прав і свобод громадян чи інші показники.
- 2) На прикладі цієї держави з'ясуйте зв'язок між формою правління і політичним режимом; між формою державного устрою і політичним режимом.

Наприклад, якщо у державі монархічна форма правління і демократичний режим, поясніть, як саме інститут монархії сприяє розвитку демократичних інститутів. Якщо держава є федерацією за формою державною устрою і наявний авторитарний політичний режим, спробуйте з'ясувати специфіку відносин між федеральними органами влади і органами влади суб'єктів федерації.

Якщо, на Вашу думку, прямого зв'язку не простежується, треба аргументувати відповідь.

*Рекомендується використовувати монографічну, періодичну літературу, ресурси мережі Internet. Стислу інформацію про адміністративно-політичний устрій держав світу можна знайти у навчально-методичному посібнику:

Бєбик В.М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг. – К., 2002. – Додаток 1 (С. 139 – 189).

Форма звітності: результати роботи потрібно оформити у письмовому вигляді (обсяг – 5-6 сторінок друкованого тексту) і захистити під час співбесіди.

Завдання 2.

Дослідження політичного конфлікту

Проаналізуйте один з сучасних політичних конфліктів.

Для аналізу можна обрати конфлікт будь-якого типу: як внутрішньодержавний, так і міждержавний. Бажано акцентувати увагу на етнічних, регіональних, релігійних або власне політичних (між елітами, владою і громадянами) конфліктах.

Виконання завдання необхідно здійснити за однією з методик аналізу політичного конфлікту.

1) **Аналіз структурних компонентів конфлікту.** Даний аналіз рекомендується здійснювати за такою **схемою**:

1. Учасники, сторони конфлікту;
2. Характер конфлікту (відкритий, прихований);
3. Просторово-часові параметри;
4. Етапи та інтенсивність;
5. Наслідки та результати.

По завершенні аналізу потрібно зробити висновки про функції, які виконує даний конфлікт – позитивні чи негативні.

2) **Модель трикутника конфлікту І. Гальтунга** – передбачає розглядати конфлікт як трикутник, що має три вершини – протиріччя (об’єктивна конфліктна ситуація), установки, поведінка. Для аналізу треба обирати конфлікт, що вже повністю сформований, тому що за відсутності конфліктних установок або поведінки конфлікт має латентний характер. Аналізуючи конфлікт за даною методикою, потрібно довести, що він є динамічним процесом, в якому протиріччя, установки і поведінка постійно змінюються і впливають один на одного.

3) **Модель трикутника конфлікту Ж.-П. Ледераха** – передбачає виділяти в конфлікті три складові – люди, проблема, процес.

4) зображення компонентів і факторів конфлікту у вигляді-путівника-переліка (за Х. Міаллом).

*Рекомендується використовувати монографічну, періодичну літературу, ресурси мережі Internet.

Форма звітності: результати роботи потрібно оформити у письмовому вигляді (обсяг – 6-8 сторінок друкованого тексту) і захистити під час співбесіди.

Завдання 3.**Написання есе на запропоновану тему**

Есе є видом творчої роботи, що не підлягає формалізації. Есе – довільне викладення власних ідей у письмовій формі. Есе повинне мати логічну побудову, всі твердження мають бути аргументованими.

Пропонуються такі теми:

- 1) „Федералізм є територіальна форма демократії” (Т. Джефферсон). Чи згодні ви з цим висловом?
- 2) Чи загрожує глобалізація самотності регіонів які історико-культурних співтовариств?
- 3) Вимоги, що висуваються суспільством до сучасних політичних лідерів.
- 4) Роль України на світовій арені: перспектива на найближчі 10 років.
- 5) Чи актуальна сьогодні проблема деєтатизації суспільного життя?
- 6) Як ви розумієте вислів Ш.-Л. Монтеск'є: „Кожного разу, якщо ми помічаємо, що нема боротьби, нема й свободи”.

Форма звітності: есе обсягом 6-8 сторінок.

Завдання 4.

Оформлення електронної презентації матеріалів до однієї з тем курсу

Електронна презентація передбачає подання у стислому вигляді основних положень даної теми. Особливістю презентації є те, що у неї можна включити ілюстративний матеріал.

Форма звітності: електронна презентація теми обсягом 10-12 слайдів.

Завдання 5.

Підготовка реферативних матеріалів на актуальні теми з елементами наукового дослідження

Підготовку до написання реферату треба розпочати з підбору літератури до теми (близько 5-7 джерел) та її аналізу. Написання реферату передбачає складення плану (3-4 пункти), який окреслює основні аспекти проблеми. При викладенні основного матеріалу бажано порівнювати різні визначення, теорії, підходи, що відображені у науковій літературі, тобто показати критичне

ставлення до джерел. Якщо у тексті цитується певне джерело, треба зробити посилання на нього. Наприкінці роботи треба зробити власні висновки по темі, наприклад, про актуальність даної проблеми для суспільної практики, своє ставлення до проблеми або власне бачення ситуації. Після основного тексту потрібно розмістити список використаної літератури.

Пропонуються такі теми:

1. Ідея федералізму в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Феномен закритих політичних систем (на прикладі Північної Кореї).
3. Партийна система України на початку XXI століття.
4. Наднаціональні утворення у сучасному світі.
5. Проблеми інтеграції України в ЄС і НАТО.
6. Концепція світопорядку Римського клубу.
7. Геополітичні пріоритети України.

Форма звітності: результати роботи потрібно оформити у вигляді реферату. Обсяг реферату – 6-8 сторінок друкованого тексту.

Завдання 6.

Пошук у комп'ютерних мережах додаткового навчального матеріалу

Пропонуються наступні питання:

1. Тоталітарні політичні режими у сучасному світі.
2. Сучасні монархії в Європі.
3. Сучасні екологічні організації та рухи.
4. Лобізм у сучасному світі.
5. Сучасні терористичні організації.
6. Альтерглобалістські рухи.
7. Антиглобалістські рухи.

Форма звітності: оформлення матеріалів у друкованому вигляді; анотації до кожного джерела з поданням власної оцінки отриманого матеріалу.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

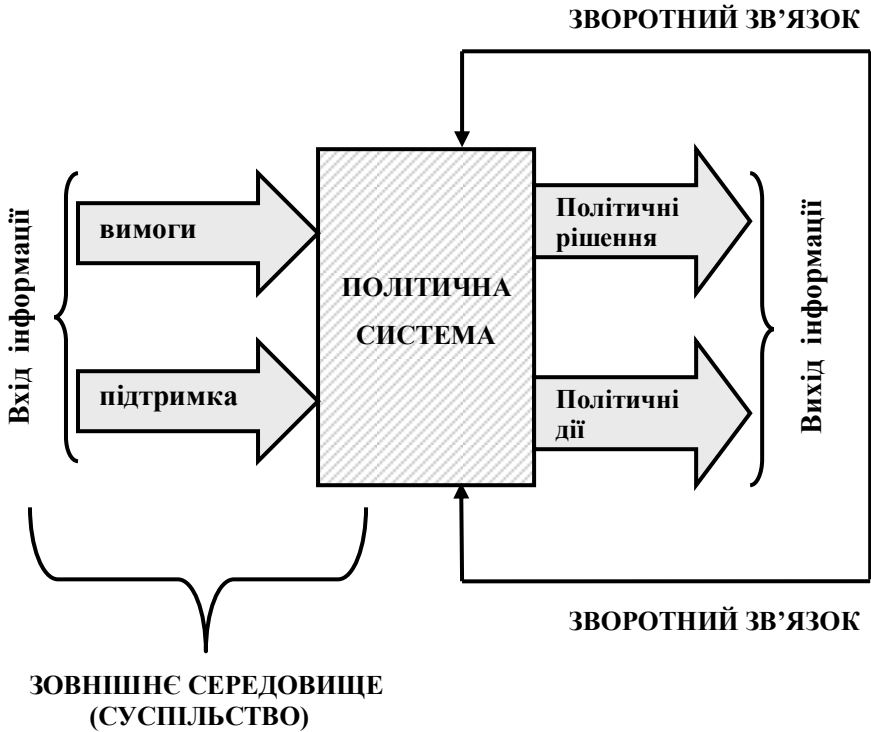
1. Характеристика політичної сфери як підсистеми суспільства.
2. Зв'язок політичної сфери з іншими підсистемами суспільства.
3. Сутність інформаційного суспільства.
4. Політична сфера як системне утворення. Теорії політичних систем.
5. Структура політичної системи.
6. Функції політичної системи.
7. Типи політичних систем у сучасному світі.
8. Держава: сутність, ознаки. Теорії походження держави.
9. Функції держави в історичній ретроспективі.
10. Форми державного правління.
11. Форми державного устрою.
12. Зміст категорії „політичний режим”. Політичний і державний режими.
13. Характеристика тоталітарного політичного режиму.
14. Тоталітаризм як феномен ХХ ст. Тоталітарні режими на початку ХХІ ст.
15. Характеристика авторитарного політичного режиму.
16. Види авторитарних режимів у сучасному світі.
17. Характеристика демократичного політичного режиму.
18. Сучасні концепції демократії. Реалізація принципів демократії у країнах світу.
19. Охарактеризуйте форму правління, форму державного устрою і політичний режим однієї з сучасних держав (за власним вибором).
20. Охарактеризуйте форму правління, форму державного устрою і політичний режим в Україні.
21. Політичні партії: сутність і типологія.
22. Функції політичних партій і трансформація цих функцій на сучасному етапі.
23. Партійні системи: сутність, типологія.
24. Сутність групового підходу до вивчення політики. Види груп інтересів.
25. Суспільно-політичні організації і рухи у сучасному світі.
26. Сутність політичного лідерства. Теорії лідерства.
27. Якісні характеристики лідера і його функції.
28. Типологія політичних лідерів.

29. Особливості політичного лідерства у сучасному світі.
30. Політичний конфлікт як вид соціального конфлікту. Теорії конфліктів.
31. Структура і функції політичних конфліктів.
32. Типологія політичних конфліктів.
33. Шляхи і способи врегулювання політичних конфліктів.
34. Етнополітичні конфлікти: сутність, шляхи врегулювання.
35. Сутність іредентизму. Умови розгортання іредентистських рухів.
36. Характеристика одного з сучасних політичних конфліктів (за власним вибором).
37. Зміст міжнародних відносин. Теорії міжнародних відносин.
38. Характеристика систем міжнародних відносин.
39. Характеристика міжнародних відносин у ХХ ст.
40. Інтеграційні процеси в Європі.
41. Міжнародні організації у сучасному світі.
42. Україна в системі міжнародних політичних відносин.
43. Сутність геополітики.
44. Сучасна геополітична ситуація у світі.
45. Геополітичні пріоритети України.
46. Колоніальне питання в історії сучасного світу.
47. Війни: сутність, класифікація, функції.
48. Характер війн у ХХ ст. Міжцивілізаційні і інформаційні війни.
49. Сутність тероризму і його ознаки.
50. Рівні і різновиди тероризму.
51. Тип терориста як особистості.
52. Діяльність терористичних організацій у сучасному світі.
53. Зміст глобалізаційних процесів у сучасному світі.
54. Антиглобалістські і альтерглобалістські рухи.
55. Глобальні проблеми сучасності.
56. Охарактеризуйте одну з глобальних проблем сучасності і обґрунтуйте заходи для її вирішення.

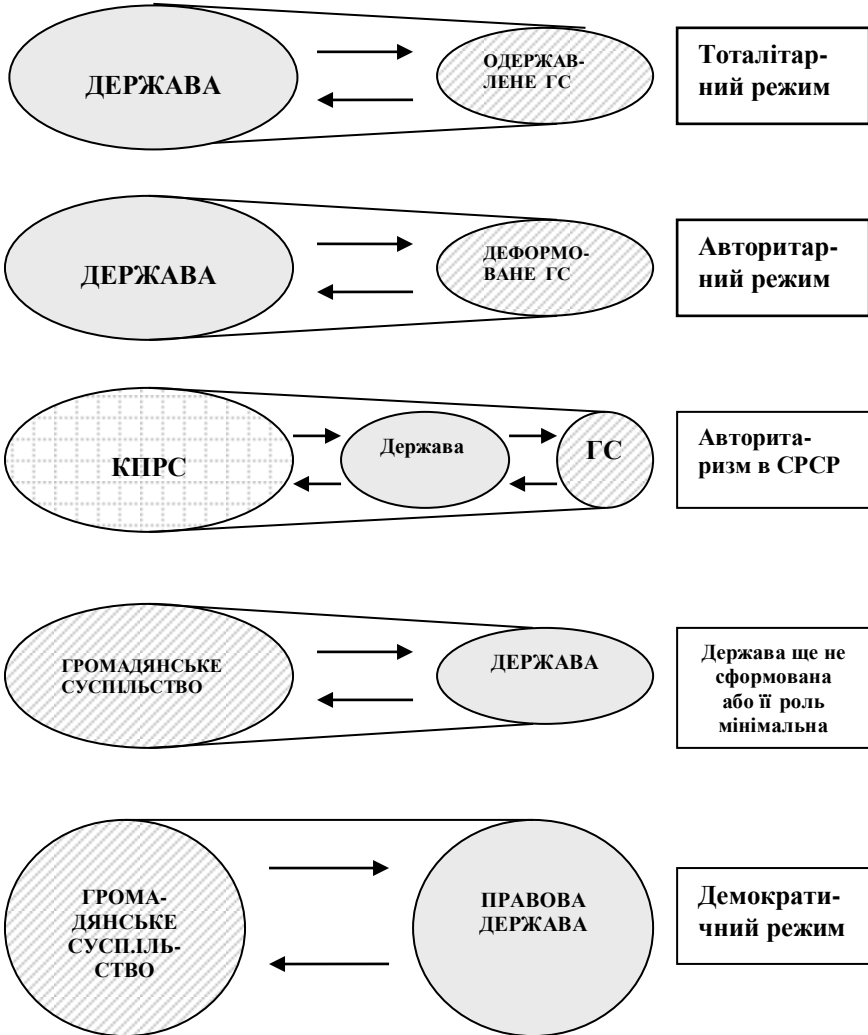
СХЕМИ ТА ТАБЛИЦІ ДО КУРСУ

Схема 1

МОДЕЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ Д. ІСТОНА

СПІВВІДНОШЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ В УМОВАХ РІЗНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

ГС – громадянське суспільство

Джерело: Рудакевич О.М. Політологія: Навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Астон, 2005. – С. 40.

ТИПОЛОГІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ (ЗА ДЖ. САРТОРІ)

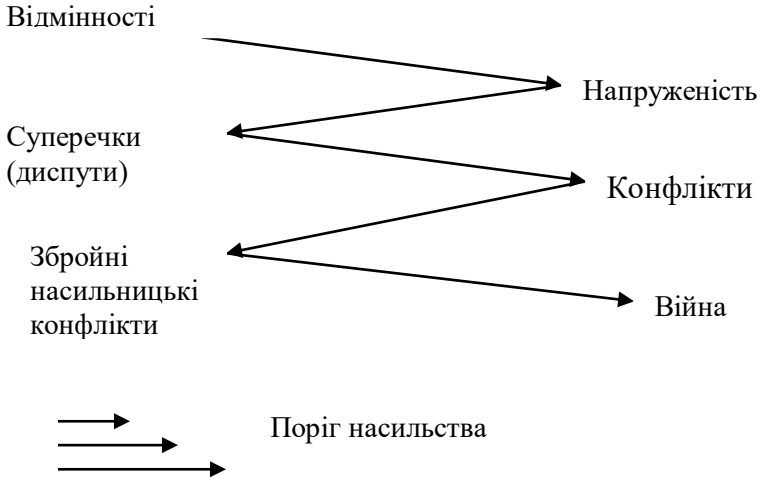
Тип системи	Ознаки	Політичний режим	Приклади
Однопартійна	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Одна легальна партія, яка володіє всією повнотою влади ▪ Зрощення партійного і державного апарату 	Авторитарний або тоталітарний	<ul style="list-style-type: none"> ▪ СРСР ▪ Італія, Німеччина у 30-40-х рр. XX ст. ▪ Північна Корея, Куба, Лівія
Гегемоністська	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Одна партія провідна, інші – партії-супутники ▪ Зрощення партійного і державного апарату 	Авторитарний або тоталітарний	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Країни Східної Європи у 40-80-х рр. XX ст. ▪ Китай, В'єтнам
Домінування	<ul style="list-style-type: none"> ▪ У конкурентній боротьбі тривалий час перемагає одна партія ▪ Домінуюча партія формує уряд, який є стабільним 	Демократичний	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Швеція ▪ Японія
Двопартійна	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Декілька партій, з яких при владі чергуються дві ▪ Уряд формує одна з цих партій ▪ Впливова опозиція з боку партії, яка програла вибори 	Демократичний	<ul style="list-style-type: none"> ▪ США ▪ Великобританія ▪ Австралія

Обмеженого плюралізму	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Декілька потужних партій, між якими відсутні гострі політичні суперечності ▪ Домінуючі партії формують уряд на коаліційних засадах ▪ Уряд нестабільний 	Демократичний	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ФРН ▪ Франція ▪ Австрія ▪ Бельгія
Поляризованого плюралізму	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Багато партій, серед яких потужними є крайні праві і крайні ліві ▪ Гостре ідеологічне протистояння між центристськими та партіями правого і лівого флангу ▪ Уряд найчастіше формують центристські партії 	Демократичний	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Італія ▪ Україна ▪ Фінляндія ▪ Нідерланди
Атомізована	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Багато не впливових (мінори тарних) партій ▪ Уряд формується на засадах широкої коаліції або на позапартійній основі 	Авторитарний або демократичний	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Україна на поч. 1990-х рр. ▪ Уругвай, Парагвай ▪ Казахстан, Узбекистан

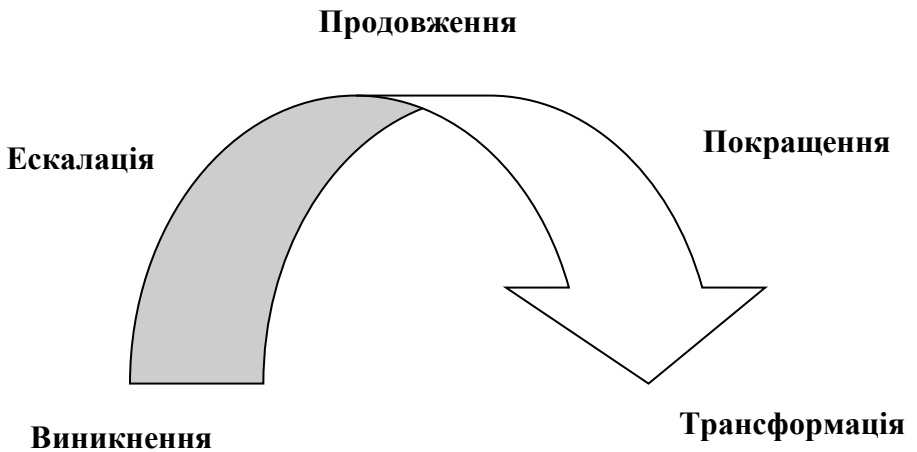
Джерело: Рудакевич О.М. Політологія: Навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Астон, 2005. – С. 53.

МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

а) модель динаміки конфлікту

б) модель ескалації конфлікту

Джерело: Аклаев А.Р. Етнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент. – М.: Дело, 2005. – С. 311.

**ОСНОВНІ ГРУПИ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ
СУЧАСНОГО СВІТУ**

Пов'язані з взаємодією людини і природи	Пов'язані з взаємодією людини і суспільства	Пов'язані зі сферою міжнародних відносин
<ul style="list-style-type: none"> • Екологічна • Енергетична • Сировинна • Продовольча • Демографічна 	<ul style="list-style-type: none"> • Боротьба з голодом і недоїданням • Розв'язання проблем освіти та культури • Боротьба з хворобами, епідеміями • Захист від “забруднення” духовного середовища життя людини 	<ul style="list-style-type: none"> • Проблема збереження миру • Боротьба з міжнародними екстремізмами і злочинністю • Подолання економічної відсталості держав • Заборона зброї масового знищення

Джерело: Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – С. 603.

 ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Автономія – самоврядування населення на частині території держави; органи автономії мають законодавчі повноваження з питань місцевого значення.

Авторитаризм – політичний режим, за якого політична влада зосереджена в руках однієї особи чи групи осіб; роль представницьких інститутів знижена або виключена; права людини реалізовані в усіх сферах суспільного життя, крім політичної. Режим займає проміжне положення між тоталітаризмом і демократією.

Альтерглобалізм – напрям антиглобалізму; критика окремих тенденцій у процесах глобалізації, методів, що використовуються суб'єктами цих процесів, і напрямків, що ними задаються. Об'єктивність інтеграції сучасного світу не заперечується, але не приймаються негативні наслідки нинішньої моделі здійснення. Поширений у розвинених країнах.

Антиглобалізм – повне неприйняття глобалізації як об'єктивного і закономірного етапу розвитку людства. Поширений у країнах, що розвиваються.

Атлантизм – геополітична концепція, яка закріплює принцип морської могутності держави. Ключовим є поняття „римленду” – берегового простору: „Хто контролює римленд, той контролює Євразію, хто контролює Євразію, той контролює світ”.

Геополітика – теорія про вплив територіально-просторових факторів на політичні процеси.

Глобалізація – загальноцивілізаційний процес, що тлумачиться як: 1) процес зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети; 2) процес поширення по всій планеті єдиних технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя, поведінки; 3) виникнення спільних для світового співтовариства проблем.

Глобальні проблеми сучасності – сукупність явищ та процесів, які створюють загрозу нормальному розвитку і самому існуванню країн світу і потребують для відвернення їх катастрофічних наслідків спільних зусиль.

Глокалізація – посилення ролі локальності (регіонального фактору) у процесах глобалізації, що виражається у посиленні впливу локальних співтовариств на національні держави. Поняття виникло в рамках теорії культурної глобалізації, яка визнає, що глобальне і локальне не виключають одне одного.

Громадянська війна – найбільш гостра форма вирішення соціальних суперечностей всередині країни, збройне протистояння соціальних, етнічних, релігійних спільнот за реалізацію своїх корінних економічних, політичних та інших інтересів.

Громадянське суспільство – сфера недержавних суспільних інститутів і відносин; сукупність всіх громадян, їх об'єднань і асоціацій, які зв'язані суспільними відносинами і функціонують на засадах самоорганізації.

Деколонізація – процес визволення країн і народів „третього світу” від колоніального гноблення і набуття ними державного суверенітету.

Демократія – політичний режим, що базується на визнанні народу джерелом влади і передбачає його активну участь у суспільно-політичному житті.

Держава – спосіб організації публічної політичної влади на певній території; політична організація суспільства, найважливішими ознаками якої є територія, населення і суверенітет.

Євразійство – геополітична концепція, яка закріплює принцип континентальної могутності. Оперує поняттям „хартленду” як серединної землі (Євразія): „Хто контролює Східну Європу, той контролює хартленд, хто контролює хартленд, той контролює світовий острів (Євразія і Африка), хто контролює світовий острів, той контролює світ”.

Інформаційна війна – комплексний вплив (сукупність інформаційних операцій) на систему державного та військового управління протидіючої сторони, її військово-політичне керівництво, що паралізує функціонування інфраструктури противника.

Інформаційне (постіндустріальне) суспільство – форма економічної та соціальної організації, за якої одержання, зберігання, обробка, поширення та використання інформації і знань, а також зростаючі технічні можливості комунікації відіграють вирішальну роль.

- Іредентизм** – ідеологія або рух, заснований на прагненні до возз'єднання або об'єднання в рамках однієї держави етнічних груп однієї і тієї ж національності, що проживають в різних державах, різновид націоналізму і національних рухів.
- Колонізація** – господарське освоєння нових територій внаслідок перенаселення материкової частини держави.
- Конфедерація** – форма союзу незалежних держав, створений з метою вирішення конкретних питань: війни і миру, зовнішньої політики, формування єдиної армії, системи комунікації та інших.
- Локальна війна** – військовий конфлікт між державами або коаліціями держав з обмеженими цілями, для досягнення яких держави використовують звичайні засоби.
- Міжнародні відносини** – комплекс двосторонніх і багатосторонніх політичних, економічних, дипломатичних, військових, культурних, науково-технічних відносин між державами.
- Монархія** – форма державного правління, для якої характерні одноособна влада монарха і спадковий принцип престолонаслідування. Розрізняють станову, абсолютну і конституційну (парламентську і дуалістичну) монархії.
- Неоколоніалізм** – політика колишніх метрополій щодо держав, які вибороли національне визволення; полягає у насадженні і закріпленні нових форм економічної, політичної і культурної нерівноправності.
- Партійна система** – сукупність політичних партій та їх відносин між собою і з іншими елементами політичної системи суспільства.
- Політика** – діяльність по управлінню і керівництвом суспільством на основі публічної політичної влади; відносини з приводу здобуття, утримання і реалізації політичної влади.
- Політична влада** – реальна здатність одних людей чи груп впливати на інших за допомогою політичних і правових норм.
- Політична ідеологія** – сукупність своєрідних світоглядних і політичних принципів, які виражають інтереси певних суспільних груп, орієнтують на розбудову суспільного ладу і мають за мету впровадити в суспільну свідомість власні підходи до оцінки минулого, сьогодення і побудови майбутнього.
- Політична партія** – добровільне, організаційно оформлене об'єднання громадян, яке виражає інтереси частини суспільства

і прагне до їх задоволення шляхом здобуття, утримання і реалізації політичної влади.

Політична система – впорядкована сукупність політичних інститутів та політичних відносин, які керуються правовими і моральними нормами, традиціями і цінностями певного суспільства.

Політичне лідерство – процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство, яке добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав.

Політичні інститути – формалізовані явища або процеси політичного життя суспільства, до яких належать як самі політичні установи – держава та її структурні елементи (парламент, уряд), політичні партії, громадсько-політичні організації, органи місцевого самоврядування, так і процеси їх впорядкованого утворення.

Політичний конфлікт – тип відносин, який характеризується зіткненням інтересів окремих осіб, соціальних спільнот, соціальних індивідів, при якому дії сторін спрямовані на досягнення несумісних цілей.

Політичний лідер – авторитетна особа, яка здійснює вагомий вплив на інших людей з метою інтеграції їхньої діяльності для досягнення певних цілей.

Політичний режим – сукупність характерних для певного типу держав політичних відносин, стосунків між державною владою і суспільством, засобів і методів реалізації влади, домінуючих форм ідеології, стану політичної культури.

Популізм – загравання влади з народом з метою досягнення популярності в масах ціною необґрунтованих обіцянок і демагогічних гасел.

Право націй на самовизначення – вибір нацією свого політичного статусу (створення незалежної держави, інтеграція з незалежною державою тощо).

Правова держава – форма організації і діяльності публічної політичної влади і її взаємовідносин з індивідами як суб'єктами права.

Регіон – відносно самостійна політична система з досить широкою політичною компетенцією, яка охоплює одну або кілька областей (земель, провінцій, суб'єктів федерації та ін.) однієї

країни або кількох країн, що зберігають свою незалежність і мають з певного кола питань спільні органи та здійснюють спільні повноваження і характеризуються спільною історико-культурною, економічною, географічною, політичною чи іншою специфікою.

Республіка – форма державного правління, для якої характерне народовладдя, виборний принцип формування органів влади і їх підзвітність перед народом. Розрізняють президентські, парламентські і змішані республіки.

Сепаратизм – ідеологія або рух, заснований на прагненні відокремлення однієї частини держави від цілого з метою створення власної незалежної держави.

Сецесія – розділення держави як територіальний метод врегулювання етнополітичного регіонального конфлікту.

Соціально-правова держава – держава, яка бере на себе відповідальність за кожного громадянина і намагається забезпечити кожній людині гідні умови життя, соціальний захист, а в ідеалі – приблизно однакові життєві шанси і можливості для реалізації.

Суверенітет – верховенство влади всередині країни та її незалежність у зовнішніх відносинах. Розрізняють народний і державний суверенітет.

Суспільно-політична (громадська) організація – неполітичне об'єднання громадян, яке прагне реалізувати потреби і інтереси громадян і має інститут членства.

Суспільно-політичний рух – структурно неформлене масове об'єднання громадян, яке найчастіше має тимчасовий характер, тому що спрямоване на певні політичні цілі, після досягнення яких розпадається або перетворюється на партію.

Тероризм – насильницькі дії (переслідування, руйнування, захоплення заручників, вбивства) з метою залякування противника, нав'язування йому певної лінії поведінки.

Тоталітаризм – політичний режим, для якого характерний повний контроль держави над усіма сферами суспільного життя.

Унітарна держава – форма державного устрою, за якої держава складається з адміністративних або політико-адміністративних одиниць. Адміністративні одиниці позбавлені самостійності, політико-адміністративні мають деякі ознаки державності (автономії).

Федерація – союзна держава, територія якої складається з державних утворень, наділених юридичною і певною політичною самостійністю.

Форма державного правління – спосіб організації державної влади, який відображає принципи формування вищих органів державної влади і спосіб їх взаємовідносин (глава держави, парламент, уряд).

Форма державного устрою – спосіб територіальної організації держави, який відображає принципи взаємовідносин держави як цілого і її адміністративно-територіальних одиниць.

Харизма – з грец. „благодать”, „божий дар”; риси політичного лідера, які оточення сприймає як незвичайні і недоступні іншим.

Дюверже М. Політичні партії

Книга перша. Структура партій Походження партій

Структура партій характеризується багатоманітністю. За одним і тим же поняттям стоять три або чотири соціологічних типи, які розрізняються за базовими елементами, способами їх інтеграції у певну цілісність, внутрішніми зв'язками і керівними інститутами. Перший з них відповідає „буржуазним” партіям ХІХ ст., які і сьогодні все ще існують у вигляді консервативних і ліберальних партій. В США вони продовжують повністю займати політичну арену (разом з тим американські партії відрізняються і вельми оригінальними рисами). Вони базуються на невеликих комітетах, доволі незалежних одних від одного і звичайно децентралізованих; вони не прагнуть ні до примноження своїх членів, ні до залучення широких народних мас – швидше вони намагаються об'єднувати особистостей. Їх діяльність цілком спрямована на вибори і парламентські комбінації і в цьому сенсі зберігає характер наполовину сезонний; їх адміністративна інфраструктура перебуває в зародковому стані; керівництво тут ніби розпилене серед депутатів і носить яскраво виражену особистісну форму. Реальна влада належить то одному, то іншому клану, який складається навколо парламентського лідера; суперництво цих угруповань і складає життя партій. Партія займається проблемами виключно політичними, доктрина і ідеологічні питання відіграють вельми скромну роль; належність до партії найчастіше заснована на інтересі або традиції.

Зовсім інакше побудовані соціалістичні партії комуністичної Європи: вони засновані на залученні максимально великої кількості людей, народних мас. Тут ми знайдемо чітку систему вступу, доповнену вельми строгим механізмом індивідуальних внесків, що в основному і забезпечує фінансування партії (тоді як для так званих буржуазних партій першого типу джерелом засобів найчастіше виступають пожертвування і субсидії будь-яких приватних кредиторів – комерсантів, підприємців, банків та інших фінансових структур). Комітети поступаються місцем „секціям” – робочим одиницям більш широким і відкритим, найважливішою функцією яких крім суто електоральної діяльності виступає політичне

виховання членів. Масовість членства і стягнення внесків вимагають створення значеного адміністративного апарату. У такій партії завжди є більша або менша кількість так званих „постійних” – тобто функціонерів, які природно тяжіють до перетворення у свого роду клас і закріпленню певної влади; так формуються початки бюрократії. Особистісний характер керівництва тут пом’якшений цілою системою колективних інститутів (з’їзди, національні комітети, ради, бюро, секретаріати) зі справжнім поділом влад. В принципі на всіх рівнях панує виборність, але на практиці проявляються потужні олігархічні тенденції. Значно більш важливу роль всередині самої партії відіграє доктрина, тоді як особистісне суперництво приймає форму боротьби різних ідеологічних течій. Крім того, партія виходить далеко за межі власне політики, захоплюючи економічну, соціальну, сімейну та інші сфери.

І вже у наш час комунізм і фашизм створили ще більш оригінальний соціологічний тип організації. У цілому для нього характерні: розвинена централізація, що протистоїть напівцентралізації соціалістичних партій; система вертикальних зв’язків, яка встановлює строгу ізоляцію базових елементів один від одного, що протистоїть будь-якій спробі фракціонування або розколу і забезпечує беззаперечну дисципліну; засноване на автократичних принципах (призначення згори і кооптація) керівництво, роль парламентаріїв у якому практично дорівнює нулю. І той і інший відводять виборчій боротьбі всього лиш другорядну роль: їх справжня діяльність – інша, вона розгортається на ґрунті неперервної пропаганди і агітації. Вони використовують прямі, а іноді і насильницькі методи: бастування, повстання, путчі etc. І ті й інші намагаються пристосуватися до умов як відкритої, так і підпільної боротьби, якщо держава застосовує проти них заборони і переслідування. Обидва засновуються на жорстких тоталітарних доктринах, які вимагають від членів партії не тільки політичної відданості, але й повного підкорення всієї сутності. Вони не сприймають розмежування публічного і приватного життя, претендуючи розпоряджатися як тим, так іншим. Обидві партії розвивають у своїх членах відданість без міркувань, яка замішана на міфах і переказах релігійного типу, поєднуючи таким чином церковну віру і армійську дисципліну.

Разом з тим комуністичні і фашистські партії значним чином відрізняються одні від одних. І перш за все за своєю структурою:

перші спираються на систему виробничих осередків, другі – на своєрідну міліцію, різного роду недержавні воєнізовані загони. І потім – за своїм соціальним складом: перші представляють себе як політичне вираження робочого класу, передовий загін пролетаріату, який бореться за своє визволення; інші створені як зброя захисту середнього класу і дрібної буржуазії з метою протистояти їх витісненню і захопленню політичної влади робочим класом. Вони відмінні, нарешті, за змістом своїх доктрин і базовими принципами: комунізм вірить у маси, фашизм – в еліти; перший сповідує егалітаризм, другий – аристократизм. Комунізм виходить з оптимістичної філософії, віри в прогрес, твердої переконаності в цивілізаторську місію техніки; фашизм відрізняє песимістичний погляд на людство, він заперечує сцієнтизм ХІХ ст. точно так, як і раціоналізм ХVІІІ ст., і наполягає на цінностях традиційних і первинних – спільності раси, крові, землі. Підсвідомо ці вищі цінності уособлює для нього не робітник, а селянин.

Багато партій не вкладаються в цю загальну схему. І перш за все – християнсько-демократичні, які займають проміжне положення між старими партіями і соціалістичними. Далі це лейбористські партії, створені на базі кооперативів і профспілок за принципом непрямої структури, яка потребує спеціального аналізу. Це аграрні партії, організаційне різноманіття яких досить велике, хоча вони й не отримали великого поширення. Це партії архаїчного і передісторичного типу, які зустрічаються у деяких країнах Сходу і Середнього Сходу, Африки чи Центральної Європи (до 1939 р.). Прості клієнтелі, що складаються поряд з впливовими особистостями; клани, об'єднані навколо феодальних родин; камарильї, зібрані якимсь військовим диктатором.

Дюверже М. Политические партии // Политология: Хрестоматия / Сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е. Хренов. – СПб.: Питер, 2006. – С. 192-195.

Блондель Ж. Політичне лідерство

Лідерство таке ж старе, як і людство. Воно універсальне і неминуче...Лідерство, за всіма своїми намірами і цілями, є ознака номер один будь-яких організацій. Для того щоб існувало лідерство, необхідна наявність груп, і всюди, де виникають групи, з'являється лідерство.

Серед різних аспектів лідерства політичне лідерство, особливо лідерство в нації-державі, займає особливе положення. Справа не в якійсь іншій природі політичного лідерства у порівнянні з іншими типами лідерства; політичне лідерство набагато більш помітне, нав'язливе, якщо хочете, і набагато більш вагоме. Всередині кожної нації політичне лідерство може зайняти командні висоти і поширити свій вплив вшир і вглиб; керівники найбільш значимих держав мають такий вплив, що про них знають у всіх куточках Землі. Більше того, політичне лідерство на міжнародному рівні, крім певних, якісно обмежених сфер, залежить від лідерства найбільш значимих держав. Нарешті, в багатьох країнах політичне лідерство є суттєвий, хоч зовсім не всесильний елемент в панорамі суспільного життя. Якщо звести політику до її кістяка, до того, що найбільш видиме для громадян, то таким кістяком виявляться загальнонаціональні політичні лідери, як вітчизняні, так і іноземні. Вони – найбільш універсальний елемент суспільного життя, що визнається і викликає загальний інтерес...

Що ж тоді є політичне лідерство? За суттю і за формою це є феномен влади. Лідерство – це влада, тому що воно полягає у здатності однієї особи або кількох осіб, які перебувають „на вершині”, змусувати інших робити те позитивне або негативне, що вони не робили б або, у кінцевому результаті, могли б не робити взагалі. Але, зрозуміло, лідерством є не будь-який вид влади. Лідерством є влада, яка здійснюється „згори донизу”. Мабуть, можна б сказати так: лідер, це той, хто в силу тих чи інших обставин опиняється „над” нацією у випадку загальнонаціонального політичного лідерства і може віддавати накази іншим громадянам. Але невелике міркування підказує, що будь-яка влада є „згори донизу”, тобто вона передбачає, що *A* може примусити *B* зробити щось і тому *A* у певному розумінні є начальник для *B*. Таким чином,

відмінність влади лідера від інших форм влади полягає не тільки у природі відносин між лідером і іншою нацією, скільки у тому факті, що, у випадку лідерства *A*, який має владу і тому видає накази, реалізує цю владу над багатьма *B*, одним словом, над цілою нацією. Відносини влади завжди є відносини нерівності (хоча ролі можуть змінюватися: скажімо, якщо спочатку *A* наказував *B* робити щось, потім *B* може примусити *A* підкорятися собі). Але відносини влади, що здійснюються в контексті лідерства, відзначаються особливою нерівністю, оскільки лідери здатні примусити всіх членів своєї групи (а стосовно нації – всіх громадян) робити те, що в іншому випадку вони не робили б. Необхідно додати, що дана здатність лідера довготривала, може здійснюватися тривалий час.

Отже, є можливим визначити політичне лідерство, і особливо загальнонаціональне політичне лідерство, як владу, що реалізується одним або кількома індивідуумами з тим, щоб спонукати членів нації до дій.

Якщо влада лідерів може бути реалізована в ім'я контролю, панування і підкорення, вона, безумовно, може бути використана і для підйому, примноження і розвитку. Дуже цінно (більш того, просто необхідно) бачити, як влада лідерів може допомогти „покращити” стан справ у наших суспільствах. Це особливо важливо, оскільки політичне лідерство уявляється одним з найбільш чітких шляхів, на якому людей можна спонукати до спільної роботи з покращення власної долі. Уявляється, що лідерство здатне, за самою своєю природою, об'єднати громадян у спільних зусиллях, до того ж реалізувати цю задачу протягом тривалого часу, поступово вирішуючи задачі, підкорення загальній меті.

Результати діяльності лідерів можуть бути різноманітними: гарними або поганими, відмінними або жахливими. Але саме тому, що амплітуда результатів настільки велика, вони повинні бути проаналізовані у всій своїй цілісності. Треба досліджувати, якою мірою і за яких умов лідерство є благом. Саме тому всі типи політичного лідерства мають потребу у класифікації і розбивці за категоріями, у прив'язці до ситуації до ситуацій, в яких вони виникають, і наслідків, які з них витікають. Отже, після загального визначення загальнонаціонального політичного лідерства треба поставити три питання: 1) яке коріння влади лідера? 2) які інструменти реалізації цієї влади? 3) чи дійсно лідери мають значення?

Давайте проаналізуємо ці питання з тим, щоб побачити, чи можна подібним чином підійти до проблеми лідерства. Ясно, що ми зацікавлені у впливі лідерства. Ми хочемо знати, до якої межі вони видозмінюють суспільство, яким управляють. Але згадуючи цей вплив, ми тут же піднімаємо дві проблеми: дії лідерів і природа реагування на них. Вплив лідерів залежить від середовища, їх дії повинні бути пов'язані з його характеристиками. Лідери повинні пристосовуватися до проблем своїх товариств. Вони не можуть ставити будь-які проблеми, що прийшли їм на думку, і сподіватися при цьому на успіх. Отже, питання про результат діяльності лідера нерозривно пов'язаний зі станом середовища. Іноді говориться, що лідери – це полонені того середовища, у якому вони можуть зробити те, що середовище „дозволяє” їм зробити. Навіть якщо подібна точка зору перебільшена, проти неї важко заперечити, у в'язкому випадку, без ретельного аналізу як природи середовища, так і характеру дій лідерів.

Погоджуючись на даний момент з тим, що і лідери здійснюють вплив на середовище, очевидно, справедливо можемо стверджувати, що цей вплив є результатом як особистісних витоків їхніх дій, так і методів реалізації останніх.

Якщо витoki дій знаходяться, очевидно, в особистості лідера, то методи визначаються природою інституціональних структур, які перебувають у розпорядженні лідерів. Однак подібне розмежування носить швидше аналітичний, ніж реальний характер. Наприклад, важко відокремити людину від стану, який вона займає, та й методи частково теж можуть бути джерелом влади лідерів. Отже, зберігаючи теоретичне розмежування, треба бути готовими визнати, що обидва ці елементи переплетені і що питання про те, які в точності джерела влади лідерів і які в точності її методи, носить певною мірою аналітичний характер...

Давайте спробуємо визначити поняття лідерства дещо глибше і поглянути, чи можна „розкласти” владу лідерства на деяку кількість елементів. „Лідерство, – пише Р. Такер, – є вказівка на пряму (*direction*), яка в кінцевому результаті націлена на дію”. Але воно буде ефективним і „реальним” тільки в тому випадку, якщо вказівка має сенс стосовно даної ситуації, до того, чого, так би мовити, „вимагає” момент. Ось чому Такер аналізує лідерство під кутом зору трьох елементів, які слідує один за одним в його аналізі, але не в реальних ситуаціях. Ось ці три фази – „діагноз”, „визначення

напряму дії” і „мобілізація” тих, хто буде залучений у конкретну реалізацію дій. Наявність цих трьох аспектів, які визначають цілі і результати лідерства, дає Такеру підстави вважати, що політична активність може бути визначена не в термінах влади, а в термінах лідерства: вище відзначалося, що більш правильно розглядати лідерство як підструктуру або особливу форму влади. У лідерстві виявляються елементи (або фази), які відповідають стадіям, проходячи через які вимоги (які зароджуються або розгорнуті) або потреби (латентні або приховані) перетворюються у напрям дій. У силу того, що лідерство, і особливо політичне лідерство, реалізується протягом значного періоду, всередині групи і з широкого кола проблем, стадії чітко виділяються.

„Діагноз” – це та фаза, протягом якої лідер вивчає ситуацію і оцінює, що, на його думку, у ній неправильне і тому повинне бути виправлене. Потім лідер розробляє напрям дій, які відповідають вирішенню проблем: в будь-якому випадку він приходиться до висновку (часто заснованому на порадах) про те, який хід подій був би найбільш бажаним. Але цей другий елемент недостатній для того, щоб визначити найбільш значиму зміну. Вона може бути досягнена тільки через мобілізацію. Мобілізацію слід розглядати в широкому смислі слова: вона розуміється і як мобілізація осіб, які перебувають у підлеглих, безпосередній або опосередкованій (наприклад, через бюрократію), і як мобілізація всього населення або принаймні тієї її частини, яка зможе вплинути на напрям дій. Це може означати, що рядові члени правлячої партії всією душею підтримують запропоновані заходи і в свою чергу діють так, що й інша частина населення теж починає надавати підтримку. Це може означати звернення до населення з закликами надати суттєву підтримку. Лідерство – це завжди дещо більше, ніж аналіз ситуації і прийняття рішень, воно полягає також у впливі на умови і енергію тих людей, яким потрібно буде реалізувати свою роль у реалізації дій. Таким чином, „ідеальне” лідерство завжди означає поєднання трьох елементів, навіть якщо форми цього поєднання змінюються в широких межах, в залежності від ситуації.

Блондель Ж. Политическое лидерство // Политология: Хрестоматия / Сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е. Хренов. – СПб.: Питер, 2006. – С. 341-345.

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – Ст.502.
2. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – №31. – Ст.429.
3. Закон України „Про політичні партії” від 5 квітня 2001 року // Голос України. – 2001. – 21 травня.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтологія. – Харьков: Университет внутренних дел, 1997. – 356 с.
6. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина: Монографія. – К.: МАУП, 2003. – 424 с.
7. Білоус О.А. Політико-правові системи. Світ і Україна. – К.: АМУПП, 2008. – 198 с.
8. Василенко И.А. Политическая глобалистика. – М.: Логос, 2000. – 358 с.
9. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство. – Львів: Кальварія, 1996. – 221 с.
10. Обушний М. Партологія / М. Обушний, М. Примуш, Ю. Шведа. – К.: Арістей, 2006. – 432 с.
11. Орлова Т.В. Історія сучасного світу. – К.: Знання, 2006. – 551 с.
12. Практикум з політології / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Комп'ютерпрес, 2003. – 622 с.
13. Цыганков П.А. Теория международных отношений. – М.: Гардарики, 2003. – 587 с.
14. Шаповал В.Н. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз. – К.: Програма Л, 1995. – 136 с.
15. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – 576 с.

Додаткова:

1. Аклаев А.Р. Этнополитическая конфликтология. Анализ и менеджмент. – М.: Дело, 2005. – 472 с.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные отношения, 2005. – 256 с.
3. Бусыгина И.М. Политическая регионалистика. – М.: МГИМО,

- РОССПЭН, 2006. – 280 с.
4. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С. 643-705 с.
 5. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація / антиглобалізація. – К.: К.І.С., 2004. – 180 с.
 6. Гірник А., Бобро А. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження. – К.: Вид. Соломії Павличко „Основи”, 2003. – 172 с.
 7. Головатий М.Ф. Мистецтво політичної діяльності: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 176 с.
 8. Дергачев В.А. Геополитика. – М.: Юнити-Дана, 2004. – 256 с.
 9. Дюверже М. Политические партии. – М.: Академический проект, 2000. – 538 с.
 10. Каменская Г.В., Радионов А.Н. Политические системы современности: Учеб. пос. – М.: Онега, 1994. – 222 с.
 11. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.
 12. Кравчук М.В. Теорія держави і права (опорні конспекти). – К.: Атіка, 2003. – 288 с.
 13. Пахарев А. Лидерство в политике. – К.: Вища школа, 1998. – 96 с.
 14. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: Навч. посіб. / За ред. Ф.М. Рудича. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 326 с.
 15. Політичні партії в Україні: Інформ.-довід. вид. – 2-ге вид., доп. – К.: Атіка, 2005. – 438 с.
 16. Політологія: Курс лекцій / І.С. Дмитрів, О.М. Рудакевич, З.С. Сокол та ін. – Тернопіль: Астон, 2003. – 159 с.
 17. Пугачёв В.П. Основы политики: личность, элита, лидерство. – М.: Знание, 1991. – 56 с.
 18. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
 19. Цвих В.Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2002. – 376 с.
 20. Шведа Ю. Партії та партійна система України: Навч. посіб. – Львів: ЦПД ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 132 с.
 21. Щербинина Н.Г. Теории политического лидерства. – М.: Весь мир, 2004. – 184 с.

↔ ВІДПОВІДІ НА ТЕСТИ**МОДУЛЬ 1.**

Семінарське заняття 1. 1. а); 2. б); 3. в); 4. а).

Семінарське заняття 2. 1. в); 2. а); 3. в); 4. г).

Семінарське заняття 3. 1. в); 2. б); 3. а); 4. в).

Семінарське заняття 4. 1. б); 2. а)+В), б)+А), в)+Б); 3. г); 4. в).

МОДУЛЬ 2.

Семінарське заняття 5. 1.б); 2.а); 3.в); 4.а).

Семінарське заняття 6. 1.б); 2.а); 3.а)+Б), б)+В), в)+А); 4.г).

Семінарське заняття 7. 1.а); 2.б); 3.г); 4.а)+В), б)+А), в)+Б).

Семінарське заняття 8. 1.г); 2.в); 3.в); 4.а).

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Наталя Віталіївна Горло

ПОЛІТИЧНА СФЕРА СУСПІЛЬСТВА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
до семінарських занять та індивідуальної роботи для студентів
факультету соціології та управління
напряму підготовки “Політологія”

Рецензент *С.І. Кальцева*
Відповідальний за випуск *Н.В. Горло*
Коректор *Н.В. Горло*